

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) | Author(s):

Titel | Title:

Udgivet år og sted | Publication time and place:

Fysiske størrelse | Physical extent:

Kålund, Kr.; ved Kr. Kålund.

En islandsk vejviser for pilgrimme fra 12.
århundrede

København : H. H. Thieles Bogtrykkeri, 1913

S. [51]-105.

DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

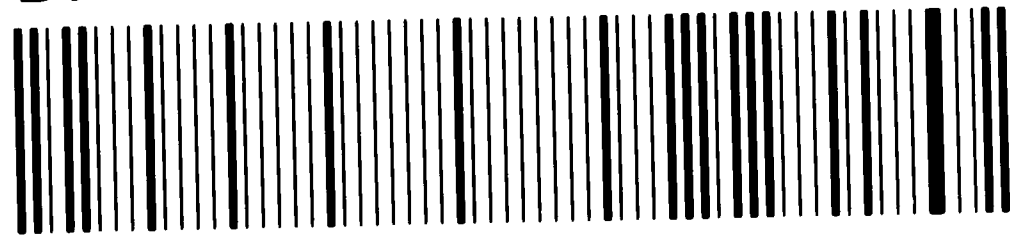

En islandsk
Vejviser for Pilgrimme
fra 12. Århundrede
ved
Kr. Kålund.

1913.

28, - 31. - 80

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 28 8°

1 1 28 0 8 00177 6

+ Rex

EN ISLANDSK
VEJVISER FOR PILGRIMME
FRA 12. ÅRHUNDREDE.

VED

KR. KÅLUND.

SÆRTRYK AF

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE, 1913.

KØBENHAVN.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1913.

EN ISLANDSK
VEJVISER FOR PILGRIMME
FRA 12. ÅRHUNDREDE.

VED

KR. KÅLUND.

SÆRTRYK AF

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE, 1913.

KØBENHAVN.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1913.

EN ISLANDSK VEJVISER FOR PILGRIMME FRA 12. ÅRHUNDREDE.

VED

KR. KÅLUND.

Nr. 194 blandt den Arnamagnæanske samlings oktav-håndskrifter er i flere henseender mærkeligt. Den lille skindbog er dateret (skr. 1387), og skriveren har desuden i lønskrift tilføjet forskellige oplysninger, hvoraf man ser, at den er skrevet af en præst i det vestlige Island, som her har indrettet sig en hel encyklopædi, samlet fra til dels meget gamle kilder¹. Æmnerne, i håndskriftets nuværende defekte tilstand i alt 25, veksler fra ganske korte notitser til små afhandlinger. Blandt de større optegnelser er stykker af komputistisk, geografisk og medicinsk indhold. Det geografiske afsnit, som i det følgende nærmere skal behandles, gengives her i dansk oversættelse, dog således at indledningen og slutningen kun kortelig er refereret og den første af de to hovedbestanddele, hvoraf afhandlingen antages at bestå, er sat i skarpe klammer. I oversættelsen er dels originalens stednavne benyttede — i normaliseret retskrivning eller undertiden i tillæmpet sprogform — med kursiveret forklaring i parentes, dels disse gengivne ved de nu almindelig benyttede navne, om nødvendigt med originalens navneform i parentes,

¹ Håndskriftet er udgivet af nærv. forf. under titlen *Alfræði íslenzk*, I, Kbh. 1908; tidligere er det geografiske afsnits hovedparti udg., med latinsk oversættelse og fortrinlige oplysninger, af C. E. Werlauff som universitetsprogram 1821. De af mig i navneregistret til *Alfræði* givne oplysninger til stednavnene er i nærv. afhandling i adskillige tilfælde øgede eller ændrede, uden at dette i det enkelte her fremhæves.

men da ukursiveret. På islandsk vis er de fleste fremmede stednavne stærkt ændrede, enten ligefrem omtydede ved folke-etymologi eller tilrettelagte for nordisk udtale, hvorom nærmere i et efterfølgende afsnit. Efter oversættelsen følger en redegørelse for afhandlingens indhold og de heri nævnte lokaliteter; en stjerne foran stednavnet i oversættelsen betegner, at nærmere oplysning foreligger i kommentaren, men anvendes ingeniunde for alle i denne belyste lokaliteter.

Guds ven Moses i Jødeland var den første, som skrev hellige bøger om guds storværker, 5 i alt, en fra verdens skabelse til hans egen levetid, 4 om de begivenheder, som skete i hans dage; hans bøger er grundvolden for alle hellige skrifter både under gammel og ny lov.

Om Paradis siger Moses, at det er et sted, hverken i himlen eller på jorden, men midt imellem bægge. Dær er alle goder, hverken frost eller sne, ingen skadelige dyr, et herligt kildevæld, som hedder livets kilde, eviggrønne, frugtbærende træer, deriblandt kundskabens træ. I Paradis er fuglen Fønix, den bader sig i livets kilde og stråler i solens lys i alle farver. Den flyver til Ægypten, dær tilbedes den af indbyggerne, som danner et billede af den, og vender atter tilbage til Paradis.

Apostelen Johannes fortæller om Paradis; at 4000 år før Kristi fødsel (1000 år efter verdens skabelse), da var Fønix bleven gammel og opbrændte sig selv, men opstod 3 dage efter som ung, og således går det hvert tusinde år. Paradis er i verdens østlige del, dær er livets træ. Dær er en brønd, hvorfra 4 floder løber til denne verden. Det er Ganges, Nilen, Tigris, Eufrat; Eufrat løber ned fra Armenien, hvor fjældene Tabor og Hermon er, mellem de fjælde stansede Noas ark, og dær steg han og hans slægt i land.

Noa delte verden mellem sine sønner i tre dele, Asien, Afrika, Europa; disses sønner stiftede igen riger i hver af verdensdelene. Som riger i Europa opregnes en del af Svitjod det store (regnes i øvrigt til Asien), Kylfingaland eller Gardarige, Grækenland, Bulgarien, Ungarn, Saxland, Frakland, Spanien, Romer-land, Danmark, Sverig, Norge, Gallien, Kappadocien¹.

[Det siges, at jorden er tredelt i henseende til navne, én del hedder Asien, den strækker sig fra nordost i sydvest og når til jordens midte. I den del af jorden, i den østlige del af verden, er de tre Indie-lande. I det yderste Indien forkyndte apostelen

¹ »Guds ven M. — Kappadocien« indeholder en forkortet gengivelse af den geografiske afhandlings begyndelse.

Bartolomæus kristendommen, og dær lod han sit liv; i det nærmest derved liggende Indien prædikede apostelen Tomas den kristne lære, og ligeledes i det, som er herhen imod, og dær døde han for guds skyld. I den del af verden, som hedder Asien, står byen Ninive, som er den største i udstrækning af alle byer; den er 3 dagsrejser lang og 1 bred. I den del af verden er det gamle og store Babilon; i denne by herskede Nabugodnosor, men den er nu ødelagt, så at folk ikke kan bo der for slanger og alle slags udyr. I Asien er Jerusalem og Antiochia; i denne by satte St. Peter sin bispestol, og dær sang han først af alle mænd messe. Lille-Asien hedder et land i det store Asien; dær prædikede apostelen Johannes troen, og dær er hans grav i den by, som hedder Efesus. I Ægypten er det nye Babilon (*Gamle Kairo*) og den storby, som hedder Alexandria.

Den anden del af Jorden hedder Afrika, den strækker sig fra sydvest mod vest og nordvest; i den del af jorden er Serkland (*Saracenernes land*) og Blåland (*Ætiopien*). Middelhavet skiller Afrika og Europa.

Europa hedder den tredje del af jorden, den ligger i vest og nordvest og strækker sig mod nordost. I den østre del af Europa er Gardarige, dær er Kænugård (*Kiev*) og Holmgård (*Novgorod ved Ilmensøen*), Palteskja (*Polotsk*) og Smaleskja (*Smolensk*). Nærmest ved Gardarige mod sydvest er den græske konges rige, dette riges hovedstad er Constantinopolis, som vi kalder Miklagård. I Miklagård er den kirke, som på deres sprog hedder Agiosophia, og som Nordboerne kalder Ægisif (*Sofiemoskeen*); den kirke er af alle kirker i verden den fortrinligste og anseligste i henseende til bygning og størrelse. Under den græske konge hører Bulgarien og en mængde øer, som kaldes Grækenlands-øer; af Grækenlands-øerne er Kreta og Cypern (*Kípr*) de ypperste. Sicilien er et stort rige og indgår i den del af verden, som hedder Europa. Italien hedder det rige, som ligger syd for den fjældkæde, som man kalder Mundio (*Alperne*). Nedenfor Italien mod øst er Apulien, som Nordboerne kalder Púlsland. Midt i Italien står byen Rom. I den nordlige del af Italien ligger Langbardia, som vi kalder Langbarda-land. Nord for fjældet (*d. v. s. Alperne*) er mod øst Saxland, mod sydvest Frakland. Hyspania, som vi kalder Spánland, er et stort rige i syd mod Middelhavet, mellem Langbardaland og Frakland. Rin hedder en stor flod, som løber imod nord fra Alperne (Mundio) mellem Saxland og Frakland. I Rin-mundingerne ligger Frisland mod nord ud mod havet. Nord for Saxland er Danmark. Igennem Danmark strækker havet sig til landene i øst. Svitjod ligger øst for Danmark og Norge nord for. Norge kaldes landet fra Vægistav i nord —

dær er Finmarken, det er ved Gandvík (*det hvide hav*) — til Gautelven i syd; rigets grænser er Gandvík mod nord, Gautelv mod syd, Eidaskog (*skov mellem Norge og Værmeland*) mod øst, Øngulsø-sund (*Menai Strait mellem Anglesey og Wales*) mod vest. Hovedbyerne i Norge er købingen i Trondhjem (*d. v. s. Nidaros*), dær hviler den hellige kong Olav, for det andet Bergen i Hørdaland, dær hviler den hellige Sunniva, den tredje er øst på i Vík (*d. v. s. Oslo*), dær hviler den hellige Hallvard, kong Olavs frænde.

Gautland ligger øst for Gautelven, dernæst Svitjod, dernæst Helsingeland, derefter Finnland, og da er opregnet indtil Gardarige, som før er [anført]. På den anden side af Gautland ligger Danmark; dær er i Skåne en anselig by Lund, hvor den hellige biskop »Licius« (*d. v. s. Laurentius*) hviler, en anden er Odense i Fyn, hvor den hellige kong Knud den ældre hviler, men i Ringsted i Sælland hviler den yngre kong Knud (*d. v. s. K. lavard*), og i Roskilde på Sælland er den fagre »mø« Margrete.

Nærmest Danmark er det lille Svitjod (*d. v. s. Sverig*), derefter Øland, så Gotland, så Helsingeland, så Værmeland, så de to Kvenlande, som ligger nord for Bjarmeland. Fra Bjarmeland strækker sig ubeboede lande imod nord, indtil Grønland begynder. Syd for Grønland er Helleland, derpå Markland, derefter er der ikke langt til Vinland det gode, som nogle formoder udgår fra Afrika, og hvis det er således, da falder verdenshavet ind mellem Vinland og Markland. Det fortælles, at Torfinn karlsevne huggede træ til en »hus-pryder« og siden rejste for at opsøge Vinland det gode og kom dær hvor de troede det land var, men nåede ikke at undersøge det, eller noget af landets frembringelser. Leiv den heldige var den første, som opdagede Vinland, og da traf han på havet købmænd ilde stedte og frelste dem ved guds miskund. Han indførte kristendommen i Grønland, og den voksede dær således, at en bispestol oprettedes på det sted, som hedder Gardar. England og Skotland er én ø, men sit kongerige hvert. Irland er en stor ø. Island er også en stor ø nord for Irland. Disse lande ligger alle i den verdensdel, som hedder Europa]¹.

Så er sagt, at omkring Island er 7 døgers sejlads² med rask bør, som skifter således som det behøves, ti man kan ikke bruge samme vind. Mellem Island og Norge regnes lige så langt. Fra Norge skal man først rejse til Ålborg i Danmark. Romfarerne regner, at fra Ålborg er 2 dages rejse til Viborg, derpå en uges rejse til *Hedeby, hvorfra der er kort til Slesvig, derpå en dags-

¹ Det i skarpe klammer satte stykke »Det siges—Europa« kan ikke antages oprindeligt at have hørt sammen med den efterfølgende »vejviser«.

² Om udtrykket døger (døgr) se s. 103—5.

rejse til Ejderen. Dær mødes landene Danmark, Holsten, Saxland og Venden. Derfra er en dagsrejse til Heitsinnaby (*Itzeho*) i Holsten; derefter sætter man over Saxelven (*Elben*) til Stade (Stoðuborg). I Saxland er en fint dannet befolkning, og Nordboerne lærer dær meget, som de efterligner. I Stade er en bispestol ved Marie-kirken. Derfra er 2 dages rejse til Verden (Ferðuborg); derfra er kort til Nienburg (Nýjuborg). Derpå kommer *Minden (Mundio-borg), hvor der er en bispestol ved Peters-kirken. Nu skifter sprogene. Da er der 2 dages rejse til Paderborn (Pøddubrunnar), hvor der er en bispestol ved Liborius kirke, og dær hviler han. Da er der 4 dages rejse til Mainz (Meginzu-borg); dær imellem er en landsby, som hedder *Horus, og en anden, som hedder *Kiliandr, og dær er *Gnitaheden, hvor Sigurd dræbte Favne. En anden vej er fra Stade at rejse østligere gennem Saxland til Harsefeld (Horsafell), derfra til Valsoborg (*Walsrode*), derfra til Hannover (Hanabruin-borg), så til Hildisheim, hvor der er en bispestol, og hvor den hellige Gudhardus hviler, så til Gandersheim, så til Fritzlar (Friðlar), så til *Arinsborg (*Arnsburg*), hvorfra der ikke er langt til Mainz, hvor vi før rejste. Disse to hovedveje rejser Nordboerne, og vejene mødes i Mainz, når disse følges, og det er den almindelige vej. En anden vej til Rom er at rejse fra Norge [til Frisland¹?] til Deventer eller Utrecht (Trekt), hvor man tager stav og pose og indvielse til Rom-færden. Fra Utrecht er 6 dages rejse til Köln, hvor der er en ærkebiskopsstol ved Peters-kirken. Af Kölns biskop skal kejseren modtage indvielse i den kirke, som hedder Aqvisgrani (*d. v. s. byen Aachen*). Fra Köln er 3 dages rejse op langs Rhinen til Mainz, hvor der er en ærkebiskopsstol ved Peters og Pauls kirke. Derfra er en dagsrejse til Speier (Spíra), hvor der er en bispestol ved Marie-kirken. Derfra er en dagsrejse til Selz (Selsborg). Så er en dagsrejse til Strassburg, hvor der er en bispestol ved Marie-kirken, og derfra 3 dages rejse til Basel (Boslaraborg). Derefter rejser man fra Rhinen på 1 dag til Solothurn (Sólatrar). Derpå er en dagsrejse til *Vivilsburg (*Avenches = Wiflisburg*), som var stor, indtil Lodbrogssønnerne brød den, men nu er den lille. Derfra er en dagsrejse til Fívizuborg (*Vevey*), som står ved *Martinssøen (*Genfersøen*). Her støder deres veje sammen, som rejser sydpå over Alperne (Mundio-fjall): Franker, Flamlændere, Kelter, Englændere, Saxer, Nordboere. Derpå er en dagsrejse til *Mauriciusborg (*St. Maurice*), dær hviler han med hele sit følge, 6666 mand. Dær er *Peters-kastel. Fra Mauriciusborg er 2 dages rejse til *Bernhards-hospits, det er anlagt oppe på fjældet. Oppe på Al-

¹ Bortsmulret i håndskriftet 194.

perne (Mundio) er *Peters-hospits. Dær er ofte ved Olavs-messe om somren (29. juli) sne på stenene og is på vandet.

Syd for Alperne er Trælletorp (Þrælaþorp = *Etroubles*). Derpå kommer Augusta (*Aosta*), en god by, hvor der er en bispestol ved Ursus-kirken, og dær hviler han. Derpå kommer *Martins-kamrene («*Camera*» ved *Pont St. Martin*). Derpå følger Jovurø (Jöfurey [ɔ: fyrsteøen] = *Ivrea*); herimellem og Aosta er 2 dages rejse. Da er der en dagsrejse til Fredsæla (Friðsæla = *Vercelli*), hvor der er en bispestol ved Eusebius-kirken, dær hviler han. Derfra er en dagsrejse bort fra Rom-vejen mod øst til Melansborg (*Milano*). Dersom du drager ad den lige vej til Rom, er der en dagsrejse til *Papø (Papey = *Pavia*), dær er en kejser-stol ved Sirus-kirken, og dær hviler han; dær voksede biskop Martin op, og han har her en hoved-kirke. Derfra er en dagsrejse til Piacenza (Plazinja), hvor der er en bispestol ved Marie-kirken. Mellem Pavia og Piacenza løber en stor flod, som hedder Po (Padus). Da kommer man til vejen for dem, der er rejst Ilians-vejen. Mod syd fra Piacenza er en dagsrejse til Donna-borg¹ (*Borgo San Donnino*), og herimellem ligger *Eriks-hospits. Så kommer en flod, som hedder Tár (*Taro*), det er et stort vandløb og klart, og den forurenes aldrig eller blandes, da alt fordærv og skarn, som kastes i den, synker til bunds. Dær imod syd er *Társ-borg (*Borgotaro*). Derefter skal man rejse over det fjæld, som hedder Munbarð (*Appenninerne*). Langbardaland hedder landet fra Appenninerne mod syd til Alperne i nord. Den ene ende af Alpe-fjældet når til havet mod vest i *Styrio-land, den anden mod øst i den inderste del af Fenø-bugten (Feneyjabotnar; Feneyjar [ɔ: Sumpøer] = *Venedig*). I Appenninerne ligger Crucis-markaðr og *Frakka-skáli. Derefter kommer *Montreflar (*Pontremoli*). Da er en dagsrejse til *Marie-gilde (Maríu-gildi). Derpå kommer Luna, ved byen ligger *Luna-sandene, 10 mil rejser man over de fagre sande, og til alle sider er byer, og der er dær en vid udsigt. Mellem Mariegilde og Luna ligger Stephanus-borg (*Stefano di Magra*) og *Marie-borg (*Sarzana* [?]). I Luna-sandene siger nogle at den ormegård er, som Gunnar blev sat i. Her er mod syd *Kioformunt. I Luna mødes vejene fra Spanien og Galicien (Jacobs, d. v. s. *Jacobsland*, med valfartsstedet *S. Jago de Compostella*). Fra Luna til Lucca er en dagsrejse; her er en bispestol ved Marie-kirken; dær er det crucifix, som Nikodemus lod gøre efter gud selv, det har talt 2 gange, den ene gang gav det sin sko til en fattig mand, den anden gang vidnede det for

¹ Donna-borg eller Domna-borg; benævnes i middelalderlige itinerarer S. Domin.

en bagvasket mand. Syd for Lucca er en by, som hedder Pisa (Pisis); derhen styrer købmænd fartøjer fra Grækenland og Sicilien (Sikiley), folk fra Ægypten, Syrere og Afrikanere. Dær sydfor er en landsby, som hedder *Arnblak. Derpå kommer *Matildes hospits; dermed løste hun sig fra (d. v. s. indfrie sit løfte til) Monte Cassino, ved at lade rejse et hospital, hvor enhver skal have underhold en nat. Derpå kommer *Sanctinus-borg. Derpå kommer *Martinus-borg (*Poggibonsi*[?]). Derpå kommer Semunt. Derpå kommer *Siena (Langasýn), det er en god by, dær er en bispestol ved Marie-kirken, og her er de skønneste kvinder. Der-til fra Lucca er 3 dages rejse, derfra til *Klerka-borg (*S. Quirico*) en dagsrejse og en anden til *Hanganda-borg (*Acquapendente*). Da rejser man over et fjæld, som hedder *Clemunt (*Radicofani*), dær oppe på er et kastel, som hedder *Mala mulier, det kalder vi Onde kvinde, dær er meget slemme folk; Hanganda-borg ligger syd for Clemunt. Herfra og nordpå til Appenninerne benævnes landet Tuscia (*Toscana*). Derefter er der 12 mil til *Kristine-borg (*Bolsena*); dær hviler hun, og dær er hendes fodspor i stenen. Derfra er 8 mil til *Fla[vians]-borg (*Montefiascone*). Derpå er der en dagsrejse til Boternis-borg (*Viterbo*), hvor *Didriksbad er. Derfra er 10 mile til den *Store Suder (Sútarinn mikli, *d. v. s. Sutri*). Derpå er en dagsrejse til den Lille Suder (Sútarinn lítli, *Storta*[?]), den er ved *Glædesbakken (Feginsbrekka, *d. v. s. Monte Mario*), som er nær Rom, nordfor byen.

Så er sagt, at *Rom er 4 mil i længden, 2 i bredden. Dær er 5 bispestole. En er ved *Johannes døberens kirke (*Lateran-kirken*); dær må ingen synge messe over højalteret, som har en ringere vielse end underbiskop (suffraganbiskop); dær er pave-stolen; dær er Christi blod og Maries klædning og en stor del af Johannes døberens ben; dær er Christi omskæring og mælk af Maries bryst, noget af Christi tornekronen og af hans kjortel, og mange andre helgen-lævnninger (relikvier), forvarede i et stort glas-kar.— Den anden bispestol er ved Marie-kirken (*S. Maria Maggiore*), dær skal paven synge messe juledag og påskedag. Den tredje er ved Stephani og Laurentii kirke (*S. Lorenzo fuori le mura*), dær skål paven synge messe 8de dag i jul og på julens festdage. 2 mil i øst derfra er *Agnes-kirken (*S. Agnese fuori le mura*), det er den prægtigste i hele byen; den lod Constantia bygge, datter af kong Constantin, da hun antog troen før end han, hun bad da om lov til at bygge en kirke for Agnes, og kongen tillod hende det udenfor byen efter pave Sylvesters råd. Derfra er 4 mil igennem byen, mod vest, til den port, som hedder Ante portam latinam (*Porta latina*), dær er apostelen Johannes kirke (*S. Giovanni a Porta latina*). Fra Johannes-kirken er kort til den *hal, som kong

Diocletian ejede (*Caracallas thermer*). Derefter kommer Mariekirken (*S. Maria in Domnica*). Derefter martyrerne Johannes og Pauli kirke (*S. Giovanni e Paolo*), de var Constantias hirdmænd. Derefter kommer den store og prægtige Alle helgens kirke (*S. Maria rotunda = Pantheon*), den er åben oventil som Pulkro kirken (*den hellige gravs kirke*) i Jerusalem¹. Vest for byen er *Pauls-kirken (*S. Paolo fuori le mura*), dær er et kloster og en »borg« uden om, som går ud fra Rom. Dær er det sted, som hedder *Catacumbas (*Katakomberne*). Dette er alt udenfor *Tiberen, den løber igennem byen Rom, den hed før A[lban]a. *Crescentius' kastel (*Castello S. Angelo*) er det højeste i byen på denne side floden og er meget anseligt. Derpå kommer apostelen *Peters udsalgshus, meget stort og langt. Dernæst kommer den anselige *Peters kirke, meget stor og prægtig, dær er fuld afgørelse for folks vanskeligheder hele verden over. Øst fra skal man gå ind i Peters-kirken, midt i kirken er et alter, og dær under alteret er Peters kiste, og dær var han i fængsel. »Peters-kirken er 460 fod lang fra indgangsdøren til højalteret og 230 fod bred« (*anført i originalen på latin*), og nærvæd hvor nu højalteret er, stod Petri kors, da han blev pint; i det (højalteret) er halvdelen af guds apostles Peters og Pauls ben, men halvdelen af bæggens er i Pauls-kirken; i højalteret er gemt 25 ben af de Christi disciple, som fulgte Peter til Rom. I Peters-kirken er pave Sylvesters alter, hvor han hviler; Gregors alter er i Peters-kirken, hvor han hviler. *Peters nål (*obelisken, nu på Piazza di S. Pietro*) er udenfor på vestsiden. Det har pålidelige folk sagt, at ingen er så kundskabsrig, at det er sikkert, at han kender alle kirkerne i Rom. Roma kaldes byen nord for Tiberen, Latran syd for, men dog er alt tilsammen Rom (*Rómā-borg*). Derfra er 10 mil til T . . . (*Tusculum [?] = Frascati*). Derefter en dagsrejse til Florenciusborg (*Ferentino*) og atter én til Separans-borg (*Ceprano*). Dær løber floden Garileam (*Garigliano*), den adskiller Romer-riget og Siciliens rige; dær udenfor (*d. v. s. sydfor*) er Campania eller Apulien (*Púll*), men nordfor er Italien. Derpå kommer [Aqvi]naborg (*Aqvino*) 12 mil fra Ceprano (Separan), derefter 6 mil til fjældet Monte Cassino; dær er et rigt kloster med en »borg« uden om og 10 kirker i. Dær er Benedikts kirke den fornemste, i den må kvinder ikke komme; dær er Martins-kirken, som Benedikt lod bygge, dær er apostelen Matthæus' finger og biskop Martins arm; dær er Andreas-kirken, Maria-kirken, Stefans-kirken og Nikolaus-kirken. Derfra er 2 dagsrejser til Capua (*Kápa*). Nærmest ved Monte Cassino er Germanus-borg (*S. Germano*). Da (*d. v. s. fra Capua*) er 2 dages rejse til Benevent,

¹ Af latinsk »sepulcrum« (grav).

det er den største by i Apulien; i sydvest derfra er *Salerno (Salerni-borg), dær er de bedste læger. *Sepont (*Sipontum* = *Manfredonia*) står under Michaelsfjældet (*Monte Gargano*), er 3 mil i bredden og 10 mil i længden og når op på fjældet, dær er Michaels-hulen og en silkedug, som han gav hertil. Da er der en dagsrejse til Barletta (Barl), derpå 6 mil til Trani (Traon), derefter 4 til Bisseno-borg (*Bisceglia*), 4 til Malfeta-borg (*Molfetta*), 4 til Ivent (*Giovinazzo*), derpå 6 til *Nikolaus i Bár (Bari), dær hviler han. Der er en anden vej, mere vestlig, fra Rom til Capua: Fra Rom til Albano (Albanus-borg), derfra drager man til *Trajans-bro (*Via Appia*), den er 3 ugers rejse fra ende til anden, bygget gennem sumpe og skove, det er et ypperligt mandsværk, en fuld dagsrejse færdes man gennem skove og hvert fjed ufremkommeligt undtagen ad Trajansbroen. Derpå kommer *Terentiana (*Terracina*), den nedbrød Romerne, og den er nu lille. Så kommer Fundiana (*Fondi*). Så Gaida (*Gaeta*). Derefter er 2 dages rejse til Capua. Derpå rejser man til Benevent. Ud efter (*d. v. s. sydpå*) er Manupl (*Monopoli*) og derefter Brandeis (*Brindisi*). Derfra inderst i havbugten er *Fenøerne (*Venedig*), dær er en patriark-stol, dær er Markus' og Lukas' helgen-levninger.

Kort fra Duracur (*Dyrrhachium* ~ *Durazzo*) er *Marie-havn (*S. Maria del Kassopo* på Korfu). Derpå kommer Visgards-havn (*Porto Guiscardo* på Kephallonia). Derpå kommer Engilsnes (*Cap S. Angelo* ~ *Cap Malea* på Morea). Da er der kort til øen *Pacencia (*Sapienza*) eller [til] *»Sicilien« (Sikiley ☉: *Cerigotto*), dær er underjordisk ild og kogende vande som på Island. Derefter er der en by, som hedder *Martini, den er i Bulgarien (Bolgara-land, *d. v. s. Morea*). Derpå skal man sejle til den ø, som hedder Ku (*Ko* ~ *Kos*); dær mødes vejene fra Apulien og Miklagård (*Konstantinopel*), retningen er mod nordost fra Apulien¹, men ud (*d. v. s. syd*) i havet til Kreta (Krit). Ud fra (*d. v. s. sydfor*) Ku er en ø, som hedder Roda (*Rhodos*). Derpå skal man sejle over til *Grækenland (*d. v. s. Lille-Asien*) til Røde-kastel (øen *Kastelloryzo*). Derpå kommer *Patera (*Patara*), dær fødtes biskop Nikolaus, og dær står endnu hans skole. Derpå kommer *Mirrea-borg (*Myra*), hvor han var biskop. Derfra er kort til *Jalandanes (*Cap Chelidonia* ~ *Schelidan Adassi*) i Tyrkland (*Lille-Asien*). Derefter er 2 døggers hav til Cypern (Kípr). Dær skærer sig en havbugt ind, som Nordboerne kalder *Atalsfjord, men Grækerne Gulfus Satalie (bugten ved *Adalia*). På Cypern er en by, som hedder Beffa (*Papho*), dær er en besætning af Væringer, dær døde den danske konge Erik Svenssøn, en broder til Knud den hellige. Han lagde

¹ Tekstens á Púl (til Apulien) må vistnok rettes til af Púl.

gods til i Lucca, så at hver mand af dansk tunge kunde drikke vederlagsfrit vin i tilstrækkelig mængde, og han lod bygge et hospits 8 mil syd for Piacenza, hvor hver mand bliver bispist. Ham tilstod pave Paschalis at flytte ærkebiskopsstolen fra Saxland til Danmark. Fra Cypern er 2 døggers hav til *Akr-borg (*Akka*), den er i Jorsalaland, [den hed fordum Tholomaida (*Ptolemais*); derpå kommer *Chafarnaum¹. Derpå Cesarea (*Kaisarieh*). Derpå kommer *Jaffa, den kristnede Balduin Jorsala-konge og den norske konge, kong Sigurd Olavssøn. Derpå kommer *Askalon, den ligger i Serkland og er hedensk. Øst for (*d. v. s. nordfor*) Akr-borg er Syr (*Tyrus* ~ *Syro*, *Sur*), derpå Seth (*Sidon* ~ *Zaito*, *Saida*), så Tripulis, så Lik (*Laodicea* ~ *Ladikieh*, *Lalicia*, *Licia*). Da skærer en havbugt sig ind, som vi kalder Anthekio-fjord (*fjorden ved Antiochia, d. v. s. Alexandrette-bugten*). Dær er *Antiochia inderst inde i bugten, dær satte apostelen Peter sin patriark-stol. Alle disse byer ligger i Syrien (*Sýrland*). Galilea-bygden er oppe i landet ovenfor Akrborg. Dær er et stort fjæld, som hedder *Tabor, dær åbenbarede Moses og Elias sig for apostlene. Derpå kommer *Nazaret; dær besøgte engelen Gabriel Marie, og dær levede Christus 23 år. Derpå kommer en landsby, som hedder Gilin (*Dschenin*). Derpå kommer Johannes-kastel, som fordum hed *Samaria, dær blev Johannes døberens relikvier fundne; dær er Jakobs brønd, som Christus bad kvinden give sig at drikke af. Så kommer Nepl (*Nablus, fh. Sichem*), en stor by. Derpå kommer en by, som hedder *Casal (*Salemie*). Derpå kommer *Maka Maria (*Mahomeria major*). Derefter går vejen opad til *Jerusalem (*Jórsalaborg*), det er den ypperste af alle byer, om den synges overalt i hele kristenheden, ti dær ses endnu mærkelige vidnesbyrd om Christi pinsel. Dær er den kirke, som herrens grav er i, og det sted, hvor herrens kors stod, dær ser man tydelig Christi blod på stenen, som om det havde nylig blødt, og således vil det blive indtil dommedag; dær får man påske-aften lys ned fra himlen. Den hedder Pulkro kirke (*d. v. s. gravkirken*), den er åben oven over graven. Dær er jordens midtpunkt, dær skinner solen lige (lodret) ned fra himlen ved Johannes messe. Dær er Johannes døberens hospits (*Johanniterordenens hospital*), det er det rigeste i verden. Dær er *Davids tårn. I Jerusalem er *Templum Domini (*den nuv. Omars moské*) og *Salomons tempel (*kongeslottet med tempelherrernes residens*).

Sydvest for Jerusalem er det fjæld, som hedder Zion (*Synai fejlagtig orig.*); dær kom den hellige ånd over apostlene, og dær spiste Christus skærtorsdag aften, og dær står endnu det bord,

¹ De to sætninger, fra [, er i orig. omstillede.

som han spiste ved. Fire mil sydligere er Bethlehem, en lille, men smuk by, dær blev Christus født. Derfra er kort til Bethania kastel, hvor Christus oprejste Lazarus fra døden. Sydost for Jerusalem er en sø, som hedder det døde hav, dær nedsænkede Gud to byer, Sodoma på hin side og Gomorra på denne side; dær løber Jordan igennem og blander sig ikke med vandene, ti den er et såre helligt vand. Øst for byen er et fjæld, som hedder Mons Oliveti, dær steg Christus op til himlen. Mellem fjældet Oliveti og Jerusalem er en dal, som hedder Vallis Josaphat, dær er dronning Maries grav. Derefter er et langt stykke til *Querencium fjæld (*Quarantana*), dær fastede gud, og dær fristede djævelen ham. Dær er Abrahams kastel; dær stod Jericho; dær er *Abrahams-sletter. Da er der kort til Jordan, hvor Christus blev døbt, den løber fra nordost i sydvest. Dær udenfor floden er Arabien (*Rábíta-land*), men på denne side er Jorsala-land, som man kalder Syrien (*Sýrland*). På flodbredden står et lille *kapel, dær afklædte Christus sig, og derfor blev kuppet senere bygget til vidnesbyrd om det sted. Dersom en mand ude ved Jordan ligger på ryggen på flad mark og rejser sit knæ og sætter næven ovenpå og rækker tommelfingeren op fra næven, da er polarstjærnen at se derover, lige så høj og ikke højere.

Ude fra Jordan er der en stiv 5 dages rejse til Akrsborg, derfra 14 døggers hav til Apulien, det er 18 hundred mil, 14 dages gang fra Bari til Rom, en lille 6 ugers rejse nordefter til Alperne og 3 nordpå til Hedeby. Men »østligere« ad Ilians-vejen (se s. 89) er 9 ugers rejse. Fra Hedeby til Viborg er 7 dages rejse, midtvejs er da Skodborgå (*Skǫðuborgará*). Fra Viborg er 2 dages rejse til Ålborg. Denne vejviser og byfortegnelse og al denne kundskab er nedskrevet efter abbed Nikolaus' foresagn, en mand, som både var forstandig og højt ansét, af god hukommelse og kundskabsrig, indsigtfuld og sandfærdig, og hermed ender denne beretning.

Herefter indeholder jordbeskrivelsen en opregning af Roms hovedkirker og hovedhelgenernes hvilesteder i Italien, Spanien og Frankrig, samt relikvier i Konstantinopel, endvidere beskrivelse af den hellige gravs kirke i Jerusalem og andre lokaliteter i Jerusalem og omegn.

Den geografiske afhandlings hovedindhold er »Vejviseren«, en ledetråd for pilgrimme til Rom og det hellige land, hvis slutning udtrykkelig fremhæves, ved angivelsen, at den forangående vejledning er nedskreven efter abbed Nikolaus'

mundtlige meddelelse; hvad derefter følger af geografisk stof, er øjensynlig af kompilator hentet fra andre kilder og kendes også andenstedsfra. Vanskeligere er det at afgøre, hvor abbed Nikolaus' meddelelser begynder. Selve beretningen, abbed Nikolaus, kan med sikkerhed henføres til midten af 12. århundrede, han var abbed i et Benediktiner-kloster i det nordlige Island, vides at være hjemkommen fra en udenlandsrejse 1154 og døde 1159. Afhandlingens indledning — om Moses, Paradis med Fønix-fuglen og de dær udspringende floder, samt om Noa og verdensdelenes fordeling imellem hans sønner —, som for største delen går tilbage til biskop Isidors Origines, genfindes i forskellige historiske arbejder og er sandsynligvis af kompilator lånt fra et sådant. Derefter optages c. 2 blade af en kortfattet verdensbeskrivelse, som heller næppe har noget med abbed N. at gøre, hvad der bestyrkes ved, at dette parti foreligger som et selvstændigt hele i et håndskrift fra c. 1300 (AM. 736 I, 4to — og tillige uafsluttet i det omtrent samtidige AM. 47, folio), muligvis i 736 noget forkortet, eller snarere i 194 på flere steder senere udvidet. Beskrivelsen begynder med en oversigt over Asien, ved hvis slutning i 736 følger en opregning af Paradis-floderne, som i 194 allerede tidligere er nævnte; derefter kommer et kort stykke om Afrika, hvorpå landene i Europa udførligere opregnes. Bulgarernes land siges her (s. 53) at høre under den græske konge, hvori Werlauff ser et vidnesbyrd om, at denne beretning er ældre end 1186, da Bulgarerne løsrev sig fra det græske overherredømme; dog kan vel i det fjærne nord forestillingen om Bulgarien som en del af det græske rige have holdt sig længe efter at de politiske forhold her var ændrede. Yngre end 1170 må angivelsen af Bergen, som hvilested for helgeninden Sunniva være (s. 54), da hendes relikvier først i nævnte år overførtes hertil fra øen Selja. Flere af de ejendommeligste perioder i 194 mangler noget tilsvarende i 736. Dette gælder således angivelsen af Norges grænser, som ord til andet genfindes i nogle beretninger om

Olav den hellige (Flateyjarbók III, 246), som tillægges den i det 13. årh. levende islandske gejstlige, historikeren Styrmir fróði, og utvivlsomt er lånt fra hans værk. Når strædet mellem den engelske ø Anglesey og England her (s. 54) opgives som Norges vestgrænse, sigter det til, at den norske konges herredømme over øgrupperne omkring Skotland i det norske riges største udstrækning efter nogle angivelser også omfattede denne ø¹. Ligeledes mangler i 736 den derpå følgende underretning om byer i Norge og Danmark med dertil knyttet opregning af nogle svenske landskaber. Hvad her berettes er heller næppe så gammelt som fra biskop Nikolaus' tid, således er helgeninden Margrete først kanoniseret 1178; at hun, — som levede i ægteskab — kaldes »mø«, er en unøjagtighed, ligeledes at den hellige Laurentius angives at hvile i Lund. Fælles for bægge tekster er en opregning af Grønland, Helleland, Markland, Vinland. Men hvad 194 beretter om Torfinn Karlsevne, har intet tilsvarende i 736, og dette lille stykkes alder bliver således ganske uvis, hvad der er uheldigt, da det i flere henseender er ejendommeligt. Det stemmer kun dårlig med sagalitteraturens beretninger om Vinlands opdagelse, og udtryksmåden synes at forudsætte, at forfatteren ikke kender nogen skreven saga om disse begivenheder. Her berettes om Torfinn, at han 1) huggede sig træ til en »húsa-snotra«², 2) drog ud for at opsøge Vinland og kom i nærheden af et land, som de formodede var dette, men som de ikke var i stand til at undersøge eller medføre noget fra. Hovedkilden angående Vinlands-rejserne (Erik den rødes saga) fortæller derimod, at Torfinn ledede den

¹ En notits i 736, som mangler i 194, er angivelsen af, at Bjarmaland er skatskyldigt til den russiske konge (Gardakongen, d. v. s. fyrsten i Holmgård eller Novgorod), her føjet til en redegørelse for Norges udstrækning mod nord og nordøst.

² Da ordet lader sig ordret gengive ved »hus-pryder«, har man bl. a. gættet på, at det var en art vindfløj, uagtet det kun nævnes i forbindelse med skibe; snarest synes det dog at have været et større og for skibet nødvendigere redskab.

eneste større undersøgelsesrejse til Vinland og opholdt sig dær 3 år med et stort følge, og nævner intet om »húsa-snotra«; den yngre, for mindre pålidelig ansete Grønlædinge-fortælling (þáttr), som kender flere Vinlandsrejser, af hvilke Torfinn leder den ene, tillægger ham ligeledes et flerårigt ophold i Vinland og lader ham med rigtlastet skib sejle derfra. Under et senere ophold i Norge sælger han ifølge denne kilde sin kostbare, af træ fra Vinland forfærdigede »húsa-snotra« til en Tysker¹. Det vilde være besynderligt, om disse afvigelser skulde skyldes en uklar erindring om de nu kendte Vinlands-sagaer. — Også den forangående bemærkning om, at »udhavet« måske falder ind mellem Vinland og Markland, er ejendommelig for 194.

Med ordene »Så er sagt« (s. 54) begynder et nyt afsnit, og her tager sandsynligvis den fra abbed Nikolaus stammende beretning fat. At dette parti har udgjort en særlig afhandling, bestyrkes ved, at den uden forangående indledning findes i et andet håndskrift (AM. 736 II, 4to), hvor dog kun 1ste blad er bevaret, så at den her ender defekt. Først angives, hvor lang sejladsen er omkring Island og fra Island til Norge. Denne opgivelse synes dog ikke at have været særlig for abbed Nikolaus, således forekommer længere henne i 194 en udførligere angivelse af lignende indhold, og tilsvarende afstandsberegninger haves i flere andre håndskrifter. Fra Island rejser man til Norge, fra Norge til Ålborg, og nu følger en opregning af stationerne for Rom-farere med angivelse af vejlængde². Fra Ålborg går vejen til Viborg — fra Viborg til Hedeby, »hvorfra der er kort til Slesvig«. Af runologiske og arkæologiske grunde antages et senere affolket

¹ G. Storm, Studier over Vinlandsrejserne (Aarb. 1887), som går ud fra, at vi i 194 har en særdeles gammel, måske fra abbed Nikolaus stammende beretning om Vinland, mener, at fremstillingen støtter Erik den rødes saga (som han henfører til 13. årh.s 2. halvdel) imod Grønlædinge-fortællingen, som kendes fra den i 14. årh.s slutning skrevne Flatøbog (se s. 303—4, 317). ² Om vejlængderne vil senere særskilt blive talt.

Hedeby at have ligget ved Haddeby nor syd for Slien (fra c. 900, uvist hvor længe), medens samtidig lige overfor, på fjordens nordside, lå byen Slesvig, til hvilken navnet Hedeby også findes knyttet, og det vanskelige spørgsmål om forholdet mellem Hedeby og Slesvig er ofte behandlet, både før og efter fremkomsten af de ad nævnte veje vundne resultater. I det monumentale værk »Danmarks Fortidsminder« I, i den store undersøgelse »Dannevirke«, behandler museumsdirektør dr. S. Müller i afsnittet »Hedeby oprindelig syd for Slien, Slesvig nord for« dette æmne og drøfter også Vejviserens angivelse, at Romfarerne regnede, at der fra Viborg »er en uges rejse til Hedeby, og da er der kort til Slesvig«. Han ser i abbed Nikolaus' udsagn et vidnesbyrd om, at der ved midten af 12. årh. endnu var et eget Slesvig og et eget Hedeby, samt mener, at et Hedeby syd for Slien må opfattes som Vejviserens næste station efter Viborg, og at der ved ordene »da er kort til Slesvig« henvises til byen Slesvig nord for Slien, idet han til nærmere forståelse erindrer om forholdene, som de i 12. årh. var ved Slien, nemlig at de til hest eller vogn rejsende vil have fulgt hovedvejen gennem Dannevirke til Hedeby uden at være kommet gennem Slesvig. — Da »Hedeby« er den i islandsk sagalitteratur fastslåede betegnelse for byen Slesvig på nordsiden af Slien, har nærv. forf. ment at måtte tillægge Vejviserens Hedeby samme betydning og opfatter da Vejviserens Slesvig som betegnelse for Sliens inderste vig, hvortil der fra Hedeby — d. v. s. den ældste staddel, Altstadt med Holmen — var en afstand af nogle kilometer, således som det allerede i registeret til Alfræði er angivet. Når beretteren medtager »Slesvig«, er det muligvis for at få anvendelse for dette navn, som han kendte ved siden af »Hedeby«, uden måske at være klar over, at bægge navne betegnede det samme, og idet han holdt sig til ordets bogstavelige betydning (»Sliens vig«). Fra Slesvig til Ejderen (Ægisdyrr). Den islandske benævnelse, skønt ordret oversat »Ægers-dør«, kan næppe betegne Ejderens munding, da naturforholdene her

var meget ugunstige for samfærdsel og pilgrimsvejen utvivlsomt har gået fra Slesvig sydpå (over Rendsborg, som dog først nævnes 1199). Ved Ejderen støder landene Danmark, Holsten, Saxland og Venden sammen. Da Saxland egentlig betegner det gamle hertugdømme Saxen, ofte også Nordtyskland eller Tyskland i almindelighed, kunde man vænte Holsten indbefattet herunder, men grunden til, at denne landsdel nævnes særskilt, er måske, at den fra 11. årh. havde sit eget fyrstehus; ved Saxland tænkes da muligvis på Ditmarsken; Venden betegner vel det oprindelig vendiske Vagrien. Fra Ejderen til Itzehoe, hvorefter man sætter over Elben til Stade. Man er nu i Saxland, og karakteristisk er fremhævelsen af Nordboernes påvirkning af de dær herskende fine sæder. Ved Stade og de følgende byer fremhæves regelmæssig bispestole og helgen-relikvier. Fra Stade til Verden—Nienburg (i Hannover) —Minden. Til denne sidste by er knyttet den besynderlige oplysning, at »nu skifter sprogene«, hvad kun dårlig passer, da Minden ligger i ublandet nedertysk sprog-område. Sandsynligvis skyldes denne bemærknings anbringelse her en misforståelse af rejseberetningens redaktør eller en senere omstilling. Den vilde passe godt ved omtalen af Saxland kort forud, hvor overgangen fra nordisk til tysk sprog finder sted. Fra Minden til Paderborn, hvor den hellige Liborius hviler. Denne helgen, en c. 400 afdød biskop af le Mans, overførtes i det 9. årh. med stor højtidelighed til Paderborn. Fra Paderborn til Mainz over landsbyerne Horus og Kiliandr, »og dær er Gnitaheden, hvor Sigurd dræbte Favne«. Horus antages at svare til Horhausen i Westfalen (ved floden Diemel), Kiliandr til Kaldern i nærheden af Marburg i Hessen (ved floden Lahn); til denne egn henlægger altså Vejviseren Vølsunge-helten Sigurd Favnesbanes berømte dragekamp. Navnet Gnitahede kendes fra Eddadigtningen og Vølsunga saga, men forekommer ellers ikke, og heller ikke nogen stedfæstelse af denne lokalitet. Når beretteren henfører G. til disse egne, skyldes det måske

kun, at Rhinegnene betragtedes som hovedskuepladsen for Vølsungesagnene; dog kan han muligvis være påvirket af kendskab til lignende nedertyske sagn, som de der har afgivet stoffet til Didrik af Berns saga, som stedfæster andre optrin af Vølsungedigtningen til Westfalen (byen Soest). At nordiske rejsende skulde have forefundet et her stedfæstet sagn om Sigurds dragekamp, er ikke sandsynligt; til egnen omkring Kaldern er vel nu sagnet knyttet, men lokaliseringen skal være foregået i løbet af 19. årh.¹ En østligere vej fra Stade til Mainz fører over de hannoveranske byer Harsefeld—Walsrode—Hannover—Hildesheim [her hviler den hellige Gudhardus, d. v. s. den hellige Gotthard (Godehard), biskop i Hildesheim, d. 1038, som 1131 kanoniseredes] — endvidere over Gandersheim (i Braunschweig) — Fritzlar (i Hessen-Nassau) — Arinsborg, hvilket sidste efter velvillig oplysning af professor E. Schröder må være Cistercienser-klosteret Arnsburg mellem Lich og Münzenberg i Wetterau (Oberhessen, storhertugd. Hessen)². Man kan endvidere rejse fra Norge til Rom over Frisland (Deventer eller Utrecht) — Köln—Mainz. Kölns hovedkirke benævnes ganske rigtig Peters-kirke, da denne først 1248 ombyggedes til ære for de hellige tre konger. Når det siges, at ærkebispem i Köln skal indvie den tyske kejser i den kirke, som hedder Aquisgrani, sigter dette til, at de tysk-romerske kejsere kronedes i domkirken i den under Kölns ærkebispedømme hørende by Aachen (Aquisgranum). Fra Köln til Mainz går vejen langs Rhinen — og videre til Speier—Selz—Strassburg—Basel. Så ligger vejen bort fra Rhinen til Solothurn—Avenches (Wiflisburg)—Vevey. Til Wiflisburg (det tyske navn på byen Avenches ved Murtensøen i Schweitz) svarer Vejviserens Vivilsborg; fortællingen om, at byen er bleven ødelagt af Ragnar lodbrogs berømte sønner, forekommer i Ragnars

¹ Efter velvillig meddelelse af professor E. Schröder.

² Dette 1803 ophævede kloster oprettedes 1174, da hertil overførtes et i det nærliggende Altenburg c. 1150 stiftet Benediktiner-kloster.

saga og fortællingen om Norna-Gest. Om Vevey (Fívizuborg) siges, at den står ved »Martinsvandet«, som altså er Vejviserens navn på Genfersøen. Ved Vevey ligger en til St. Martin indviet kirke (den nuværende bygning dog opført 1498), som P. Riant¹ mener har givet navn til søen. Vevey er ifølge Vejviseren et knudepunkt for pilgrimsvejene fra Vest- og Nord-Europa. Fra Vevey til St. Maurice, hvor Mauricius hviler med hele sit følge. Hermed sigtes til legenden om den af kejser Maximian år 302 nedsablede, af kristne soldater bestående Thebaiske legion, som med sin fører M. led martyrdøden, og over hvis senere fundne lævninger en kirke byggedes. »Dær er Peters-kastel« tilføjer Vejviseren. Det kunde være fristende at tyde dette som betegnelse for det faste slot ved St. Maurice, som behersker adgangen til Rhonedalen, uagtet det ikke vides at være benævnt efter St. Peter, men da landsbyen Bourg St. Pierre på nordsiden af Alpekæden, under Store St. Bernhard, findes benævnt Sti. Petri castellum (i et engelsk itinerar fra 990 Petres-castel), må det vel være dette sted, der er ment². Vejviserens udtryk er da for så vidt misvisende som Bourg St. Pierre ligger 48 km fra St. Maurice (men kun 13 km fra Bernhards hospitet), men angivelsens ubestemthed beror formodenlig på, at Peters-kastel ikke er regnet som station. Fra St. Maurice til St. Bernhards hospits. »Det er anlagt oppe på fjældet (d. v. s. Alperne) — oppe på Mundio (Alperne) er Peters-hospits — dær er ofte ved Olavs-messe om somren sne på stenene og is på vandet«. Mundio, det nordiske navn for Alperne, gengiver egentlig det franske Montgiu (d. v. s. Mons Jovis), som pashøjden Store St. Bernhard efter et dær opført tempel for Jupiter benævntes. Her anlagdes i det 11. årh. af den hellige Bernhard af Menthon det berømte Augustiner-

¹ P. Riant, *Expéditions et pèlerinages des Scandinaves en Terre Sainte*, Paris 1865.

² Se E. Oehlmann, *Die Alpenpässe im Mittelalter* (Jahrbuch f. Schweiz. Gesch. III, 236, 250). Zürich 1878.

hospits, som i nærværende itinerar — forudsat at fremstillingen her gengiver abbed Nikolaus' beretning — 1ste gang forekommer under dette navn (det var egentlig indviet til biskop Nikolaus af Myra); ældre end dette var et nordligere »ved bjærgets fod beliggende« St. Peters hospits, som nu blev overflødigt. Med Store St. Bernhard hospitsets beliggenhed stemmer bemærkningen om, at her ses is og sne om somren, passer derimod mindre til Peters hospits, selv om det har ligget, hvor der nu står nogle bygningsrester ved sæterne »l'Hospitalet« i forholdsvis kort afstand fra Store St. Bernhard (c. 370 m lavere), og vistnok aldeles ikke, dersom det må søges ved den 13 km fra Bernhards-hospitset liggende landsby Bourg St. Pierre. Muligvis kunde man opfatte betegnelserne »oppe på fjældet« (om Bernh. hosp.) og »oppe på Mundio« (om Peters hosp.) som enstyldige og henhøre den efterfølgende sætning om isen og sneen til dem bægge; nærmere ligger det dog måske med Meissner — som i øvrigt i den omstændighed, at St. Peters hospitset endnu nævnes, ser et tegn på beretningens ælde — at antage en forveksling af de to hospitser¹. Syd for Alperne kommer Etroubles—Aosta—Pont St. Martin (Marteins-kamrar)—Ivrea—Vercelli. I Aosta hviler den hellige Ursus: hans legeme er med stor pragt bisat i den til ham indviede kirke, han dræbtes af Arianerne i den hellige Albans følge (5. årh.). Vejen fører her langs floden Dora Baltea. Mellem Pont St. Martin og det lidt nordligere fort Bard indsnævres dalen stærkt af de omgivende bjerge; denne snævring, som benævntes »Camera«, er øjensynlig Vejviserens »kamrar«, her betegnede ved den nærliggende by Pont St. Martin². I Vercelli hviler den hellige Eusebius: det er den år 371 døde biskop E. af Vercelli, som på grund af Arianernes forfølgelser betragtedes som martyr. En dagsrejse mod øst er Milano, men fort-

¹ Sml. Alfræði íslenzk I, s. xxiii—iv, og R. Meissner, Der isl. name der Alpen (Zs. f. deutsches altertum, 47. bd., 1904).

² Se Jahrbuch f. Schweiz. Gesch. III, 235.

sættes vejen mod Rom, møder Pavia, hvor den hellige Sirus hviler: dette er den år 96 døde biskop Syrus, der æres som byens patron og første biskop, og hvis relikvier forvares i domkirkens krypt. Når det siges, at ved kirken er en »kejserstol«, sigtes her til, at i Pavia kronedes Italiens konge med jærnkronen. Den berømte biskop Martin af Tours († 397), der kom som spædt barn fra Pannonien hertil, opdroges i Pavia, som Vejviseren fremhæver. Fra Pavia over floden Po til Piacenza. I Piacenza mødes man med de pilgrimme, som rejser »Ilians-vejen« (se herom s. 89). Fra Piacenza til Borgo San Donnino. Her imellem ligger det af den danske konge Erik ejegod stiftede Eriks hospits; det angives længere henne i Vejviseren (s. 60) at ligge 8 »mil« syd for Piacenza, og dær bliver alle besøgende bispist; en tilsvarende beretning findes i Knytlinga saga (FMS. XI, 301), — om selve hospitset kan, så vidt vides, nu intet nærmere oplyses. Videre frem møder floden Taro. Dær er mod syd Tarsborg, d. v. s. Borgotaro (i Parma). Tekstens »Þar er T. fyrir sunnan« vilde det ligge nærmest at oversætte »syd for denne flod er T.«; men byen Borgotaro ligger på Taros nordlige (venstre) bred, og udtrykket — hvis gengivelse som anført vistnok lader sig forsvare — kan forklares ved, at Tarsborg næppe nævnes som station på rejsen, men som et noget fjærnere sted, hvorom der gives en lejlighedsvis oplysning. Vejen mod Rom må antages at have ført over Po længere mod nordost, sandsynligvis ved den lille by Fornovo, som ligger på flodens sydlige (højre) bred, ved indgangen til hovedvejen over Appenninerne, der over Cisa-passet fører til Pontremoli. Derefter går vejen over Munbard, en gengivelse af Mons Bardonis, den middelalderlige benævnelse på Appenninerne¹. Hvad der ligger mellem Appenninerne og Alperne

¹ Om navnets oprindelse eller betydning har intet kunnet findes. Overbibliotekar dr. S. Larsen har velvillig meddelt mig som en formodning, at navnet kunde være afledet af det efterklassiske *bardo* »en ryttersadel« og have hensyn til bjærgkædens svungne form.

hedder Longobardiet, siger Vejviseren og tilføjer, at den ene ende af Alperne når til havet mod vest i Styrio-land, den anden mod øst i bugten ved Venedig. Styrio- (Styrju-)land har man opfattet som Steiermarken og ment her at finde en fejl i betretningen; utvivlsomt betegnes dog herved landet omkring floden Sturia (nu Stura), en fra Søalperne kommende biflod til Tanaro, som igen falder i Po¹. På Munbard er Crucismarkaðr (Kors-marked; C.-borg lyder en variant) og Frakka-skáli (Franker-hallen). Derpå kommer Montreflar. Crucis-marked og Frakka-skåle kan næppe være stationer på vejen mellem Taro og Montreflar, hvilket sidste navn utvivlsomt gengiver Pontremoli (i Massa e Carrara). Frakka-skåle antages at betegne den kort syd for Pontremoli liggende by Villa Franca (Massa e Carrara); i Crucis-marked har man formodet et Santa Croce, men nogen sådan by kan ikke påvises i disse egne, derimod findes i Appenninerne et bekendt pas Cento Croci, som muligvis kan være ment². I hvert fald står vistnok bemærkningen om disse to lokaliteter som en art parentes, og som næste station fra Taro betegnes altså Montreflar (Pontremoli). Fra Montreflar er en dagsrejse til Marie-gilde. Også denne lokalitet er vanskelig at bestemme. Måske skal den søges ved krigshavnen Spezia; her ligger et fort S. Maria, og oprindeligt var Spezia kun et kastel med en omliggende landsby, hvis kirke var indviet til S. Maria assunta³.

Derefter kommer Luna, og ved byen er i en udstrækning

¹ Denne anselige flod Stura, som gennemløber dalen Valle di Stura, gav under det franske herredømme navn til departementet Sture.

² I det nedenfor liggende kystland, ved Spezia-bugten, ligger en lille kommune S. Croce del Magra, hvilket navn let ved folke-etymologi kunde blive Crucis-marked, men da er henførelsen til Appenninerne fejlagtig.

³ M. Zeiller, i sit *Itinerarium Italiæ* (Franckfurt 1640), nævner mellem Porto Venere, yderst på Spezia-kystens vestkyst, og Spezia den anselige fæstning S. Maria della Suorte, som på det tilhørende prospekt tager sig ud som en lille by omkring en kirke på en halvø, og til denne henviser Werlauff ang. forklaringen af navnet Mariegilde. I den franske konge Philip Augusts itinerar nævnes som nærmeste station nord for Luna S. Maria de Sardena.

af 10 »mil« de smukke Luna-sande med vid udsigt og hvor man til alle sider ser byer. Professor A. Gebhardt opfatter vistnok med rette »Luno-sandar« som en folke-etymologisk omdannelse af Lunigiana [privatmeddelelse til forf.], navnet på det frugtbare og naturskønne landskab, som hovedsagelig udgøres af Magra-flodens dal og fra Pontremoli strækker sig ned til kysten og videre sydefter langs kysten forbi Luna; hvorfra Vejviseren har sin beretning om, at nogle mener, at her er den ormegård, hvori kong Atle ifølge Eddadigtningen satte Gjukunge-fyrsten Gunnar, er gådefuldt. Luna — eller, som stedet nu hedder, Luni —, forlængst kun en ruinplads, er bekendt af fortællingerne om byens erobring ved Lodbrogssønnerne og Normanner-fyrsten Hasting. I løbet af 11.—12. årh. affolkedes byen mere og mere, og bebyggelsen overførtes til det nærliggende Sarzana. Mellem Mariegilde og Luna ligger Stephanus-borg og Marie-borg. Stephanus-borg er utvivlsomt den ved Magra-floden liggende flække San Stefano, Marie-borg sandsynligvis Sarzana, hvis nu efter St. Marie benævnte katedral (som har arvet denne værdighed fra Luni) oprindeligt hed S. Basileo, men allerede c. 1200 (eller måske fra 12. årh.) tillige var indviet til St. Marie. Afstanden mellem de forskellige i Lunigiana nævnte lokaliteter er påfaldende kort (c. 10—5 km). Når Vejviseren siger, at vejene fra Spanien og Galicien mødes i Luna, betegner det vel, at pilgrimmene fra disse lande ad søvejen nåede Luna (eller rettere dennes havn, det nuværende Spezia). I mod syd (d. v. s. syd for Luna med omgivelser) er Kioformunt. Efter navnet at dømme må herved betegnes et bjærg, og efter beliggenhed skulde det snarest være de såkaldte Apuanske Alper (et navn, som skal skyldes Dante); noget til den islandske benævnelse svarende navn kendes, så vidt vides, ikke her; Riant gengiver K. ved Monte Corbolo, men uden nærmere oplysning om dettes beliggenhed. Den franske konge Philip Augusts itinerar nævner mellem Lucca og Luna et Mont Cheverol, hvis navn har nogen lighed med

den islandske benævnelse. Fra Luna til Lucca, hvor det undergørende, af Nikodemus efter gud selv forfærdigede krucifix befinder sig. Herved sigtes til det berømte »Volto Santo«, Luccas største helligdom, et i cedertræ udskåret Kristus-billede, som en gang årlig udstilles til beskuelse. Angående Vejviserens længere henne (s. 60) følgende beretning i anledning af den danske konge Eriks (ejegods) død på Cypern, at han stiftede i Lucca en forplejning (ifg. Knytlinga saga et hospits) for Nordboer, oplyser Werlauff, at af de derværende arkiver kun fremgår, at en kong »Enricus« ved denne tid (1099) har givet 2 gårde til S. Frediani kirke i Lucca, mod at der daglig læstes messe for ham og lys tændtes om natten.

Syd for Lucca er Pisa, hvorhen købmænd fra alle lande styrer deres skibe: en skildring, som passer godt til Pisas storhedstid i 12. årh. Denne c. 20 km syd for Lucca liggende by må ikke opfattes som rejse-station, men nævnes, som flere andre lokaliteter, kun lejlighedsvis til oplysning. Dær sydfor er landsbyen Arnblak; så kommer Matildes hospits. De to perioder synes omstillede, eller også er fremstillingen uklar. Matildes hospits er utvivlsomt det øst for Lucca ved byen Altopascio liggende, Hospitaliter-ordenen tilhørende hospits, som kendes fra 10. årh. Det lå nær ved et markgrevinde Matilde af Toscana († 1115) tilhørende slot og blev taget under hendes beskyttelse, så at det ofte af fremmede forfattere benævnedes efter hende; at hendes forhold til hospitset skulde stå i forbindelse med et løfte til klosteret Monte Cassino, kan næppe oplyses. Arnblak må vistnok søges syd for Altopascio nær den ved floden Arno liggende by Fucecchio, hvor floden deler sig i Arno bianco (Arnblak?) og Arno nero, og hvor Hospitaliterne c. 1200 fik tilladelse til at bygge en bro. Derpå kommer Sanctinus-borg, så Martinus-borg, så Semunt, så Langa-syn. Sanctinusborg er muligvis den sydfor Fucecchio liggende San Miniato (Samminiato) eller snarere dennes moderstad Borgo San Ginesio, c. 3 km nordost for SM., som blomstrede 8.—13. årh. Martinus-borg anses for at

være Poggibonsi, som tidligere benævnedes Borgo di Marturi; en af byens kommuner bærer fra gammel tid navnet S. Martino a Luco. Semunt, som efter navnet at dømme er et bjærg, kan ikke nærmere bestemmes. Langa-syn er utvivlsomt Siena, hvis navn er omdannet med hensyn på byens beliggenhed på en højslette med vid udsigt. Sienas domkirke er ganske rigtig, som nævnt i Vejviseren, indviet til S. Maria og byen en anselig by. En dagsrejse videre er Klerkaborg, og derefter er der igen en til Hanganda-borg; de to byer er skilte ved bjærget Clemunt med kastellet Mala mulier, her er grænsen for Toscana, som strækker sig nordefter til Appenninerne. Klerkaborg må være San Quirico, som også findes benævnt S. Clerico; Hangandaborg betegner Acqua-pendente og er en delvis tydning af det italienske navn. Clemunt skulde efter navnet svare til Montechiello (Monticium), et fast slot på en bjærgtop nordost for S. Quirico, men betegner tydelig nok det sydligere Radicofani, et bjærg, som bærer et kastel med by af samme navn; under slottet løb den eneste kørevej, som førte til Rom over det laveste pas i disse egne. På den sydlige skrænt af bjærget R. ved den gamle vej ligger landsbyen Callemala (Callis malus); den må svare til et Mulier mala, som nævnes i to diplomer for abbediet S. Salvatore al Mont' Amiata (1071 og 1107), og samme navn er Vejviserens til kastellet knyttede Mala mulier¹. Derpå kommer Kristino-borg—Flavians-borg—Boternis-borg med Didriksbad. Kristineborg er Bolsena, som benævnes således efter den hellige Christina, hvis relikvier gemmes her, tilligemed den sten, hvis tyngde svandt, da helgeninden ved den skulde druknes, og som bærer mærker af hendes fodtrin. Flaviansborg er Montefiascone, i forbindelse med hvilken en Burgo S. Flaviano nævnes og en kirke for S. Flavianus. Boternisborg svarer til Viterbo. Når Vej-

¹ Angående denne lokalitet så vel som adskillige af de andre her behandlede se Repetti, *Dizionario geografico .. della Toscana* I—IV; sml. Amati, *Dizionario corogeografico dell' Italia* I—VIII.

viseren ved denne by nævner et Didriksbad, skyldes det muligvis, at der ved byen findes en varm kilde; sandsynligvis svarer dog Didriksbad til badet Bagnorea, mellem Bolsena og Montefiascone, hvis navn sættes i forbindelse med kong Theodorik (sagaernes Didrik af Bern). Derfra til den store Suder og videre til den lille Suder: det første af disse steder er utvivlsomt Sutri, det andet muligvis Storta kort nord for Rom. Den lille Suder er ved Glædes-bakken (Feginsbrekka), som er ved nordsiden af Rom. Feginsbrekka må være Monte Mario, hvorfra Rom viser sig for de nordfra kommende; denne højde hæver sig over Ponte Molle, med den Neroniske slette ved sin fod; over Monte Mario gik den gamle via triumphalis. Det italienske navn er muligvis omdannet af mons malus, men de fremmede kaldte bjærget mons gaudii, på grund af pilgrimmenes jubel ved det første syn af Rom, og af denne benævnelse er det islandske navn en oversættelse¹.

Rom siges at være 4 »mile« i længden og 2 i bredden — målene angiver romerske mil (c. 1500 m). Ved længde forstås sandsynligvis retningen øst—vest, på tværs af Tiberen, ved bredde retningen nord—syd, med floden. Afstanden indenfor bymuren i disse retninger kan, incl. Vatikanet, anslås til c. 6 km og 4 km. Der er 5 bispestole, af hvilke Jon baptists kirke, Marie kirke og Stephani et Laurentii kirke udtrykkelig fremhæves, dog beskrives også i det følgende de to andre; her sigtes nemlig til de 5 kardinal-kirker S. Peter, S. Paul, S. Lorenzo fuori le mura, S. Maria Maggiore og S. Johannes i Lateran. Vejviserens første kirke, Jon baptists, er Laterankirken, som ligger i den sydøstlige del af byen; »her er pave-stolen«, siges der. Kirken betragtedes som kristenhedens moderkirke, og hver paves regering indlededes

¹ F.s rette beliggenhed er allerede påvist af G. Neckel, Arkiv f. nordisk filologi xxvii, 368. — En hovedkilde til oplysning så vel om denne lokalitet som om det middelalderlige Rom i det hele er F. Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom I—VIII.

med overtagelsen af denne kirke; den daglige messe holdes her af en kardinal-biskop (»under-biskop« siger Vejviseren). Med de mange, til dels besynderlige relikvier, som nævnes her, har det sin rigtighed, således præputium Christi.

2den kirke, Marie-kirken, er S. Maria Maggiore, som ligger nord for Lateran-kirken. 3dje kirke, Stephani et Lau-

rentii, er S. Lorenzo fuori le mura, som ligger i nordøstlig retning, udenfor byen (c. 1 km fjærnet fra bymuren). Dernæst nævnes Agnes' kirke, som angives at ligge 2 »mil« øst for foregående, retningen er nordligere, ligeledes udenfor byen (c. 2 km fra bymuren og $2\frac{1}{2}$ km fra S. Lorenzo). Hvad der berettes om Constantia er, historisk set, ganske upålideligt, men stemmer med kirkelig tradition.

Herfra regnes tværs gennem byen 4 »mil« til den nu spærrede Porta latina på sydsiden af Rom, en afstand af c. $5\frac{1}{2}$ km; her nævner Vejviseren apostelen Johannes kirke, d. v. s. S. Giovanni a Porta latina, en nu forladt kirke indenfor bymuren ved Via latina. Fra denne kirke, siges der, er kort til den hal, som kong Diocletian ejede. Hermed menes utvivlsomt de lidt nordligere liggende Caracallas (eller de Antonianske) thermer. Disse palads-lignende, imponerende ruiner er tidlig blevne benævnte »palatium« og synes at være blevne henførte til forskellige fyrster, men sandsynligvis er blot ved en let forklarlig forveksling et »Palatium Antonianum« blevet opfattet som »Pal. Diocletianum«. Derimod har Diocletians thermer ligget langt herfra, i den nordøstlige del af byen, og disses rester er langt mindre fremtrædende; i nærheden af disse thermer formodes D.s palads, hvorefter dog kun ubetydelige rester har kunnet påvises, at have haft sin plads. Derefter kommer Marie-kirken: hermed menes S. Maria in Domnica, kort nord for Caracallas thermer.

Derefter martyrerne Johannes og Pauli kirke: dette er den endnu lidt nordligere kirke S. Giovanni e Paolo; de to mænd, som efter traditionen var Constantias hoffolk, skal have lidt døden for deres tro under kejser Julian apostata.

Derefter er den store og prægtige, foroven åbne Alle helliges kirke: herved betegnes selvfølgelig Pantheon, som ligger i byens centrum, betydelig nordligere; den er indviet til jomfru Marie og alle martyrer. Vest (snarere syd) for byen er Pauls kirken med kloster og omgivende 'borg', »som går ud fra Rom«: dette er S. Paolo fuori le mura med tilhørende Benediktiner-kloster (nu ophævet). Den anselige kirke ligger ved Ostia-vejen, 2 km udenfor byen. Kirken og en dertil hørende forstad blev i 9de årh. omgivet med en mur og sikret ved et kastel; i den følgende tid udholdt den flere belejringer, men af disse fæstningsværker ses nu intet spor. Allerede tidligere var kirken ved en porticus forbunden med den oskiske port i bymuren; men denne søjlegang har næppe bestået endnu i det 12. årh. og er vistnok bleven inddraget i befæstningen. Det bliver herefter sandsynligst, at den tilføjede relativ-sætning »som går ud fra Rom«, hører til »borg« som en nærmere forklaring, der udsiger, at befæstningen stod i forbindelse med bymuren¹. Der er her et sted, som hedder Catacumbas: dette er katakomberne ved den nærliggende Via Appia; her hed allerede tidlig en lokalitet »ad catacumbas«, oprindelig betegnelse for den underjordiske kirkegård ved kirken S. Sebastiano. Dette er alt udenfor Tiber, som gennemstrømmer byen og før hed Albana (?). »Udenfor« svarer her nærmest til »øst for«, idet hele den på Tiberens venstre bred liggende del af Rom således kommer til at ligge »udenfor« floden. Det ældre navn for Tiber er i virkeligheden Albula, men den islandske tekst her er usikker. Ved »på denne side floden« betegnes hvad der ligger på Tiberens højre bred, således Peters-kirken med omgivelser. Højest i byen på denne side er Crescentius'-kastel: dette er Castello S. Angelo (Engelsborg), som benævnedes Castellum Crescentii efter den mod kejser Otto III. oprørske stormand Crescentius, som år 998 belejredes her og fandt

¹ Man kunde også oversætte »når man går ud fra Rom«, så at sætningen kun fremhævede kirkens beliggenhed udenfor byen.

døden ved indtagelsen af borgen, som dog senere en tid var i slægtens besiddelse. Derpå kommer det meget store og lange St. Peters »køb-hus« (udsalgssted, bazar). Da umiddelbart efter dette St. Peters-kirken nævnes, må bygningen altså søges i den såkaldte Borgo, bydelen mellem Engelsborg og Peters-kirken, i middelalderen Roms fremmed-kvarter, men dens påvisning er vanskelig. Mærkes kan, at den hele Borgo undertiden benævnes Porticus (—a) St. Petri efter en bedækket søjlegang, som førte til Peters-kirken omtrent fra Engelsborg, hvor en port dannede indgangen til den, — muligvis kunde dette være St. Peters købhus¹. Af her-værende bygninger kan ellers måske snarest fremhæves det af engelske konger anlagte herberg, hvoraf c. 1200 det store, endnu bestående hospital S. Spirito fremgik. At »købhuset« skulde betegne den gamle St. Peters kirkes store atrium, synes mindre rimeligt. Derefter kommer den herlige Peters kirke. Rigtig angives, at indgangen til kirken er fra øst. Således var det også i den gamle Peters-kirke; fra den foranliggende prægtige forhal (atrium) førte 5 døre ind til de 5 skibe; hvor hovedskibet afsluttedes med en mægtig bue, stod et alter over apostelgraven. Fra uvist hvilken kilde tilføjer Vejviseren, at her var Peter også i fængsel — muligvis i tilslutning til at Peters-kirken var bygget op til Caligulas cirkus, som i middelalderen kaldtes Palatium Neronis. Peters-kirkens længde og bredde i fod angives dernæst på latin, altså utvivlsomt hentet fra en skriftlig kilde; længdeangivelsen svarer noget nær til en opgivelse hos Gregorovius, ifg. hvilken den var 500 »palmer« lang. Petri kors, siges endvidere, stod nær ved højalteret. Efter traditionen skal Peter være korsfæstet i Caligulas cirkus, og stedet påvistes nær ved kirken. Når Vejviseren siger, at halvdelen af Peters og Pauls ben gemmes i højalteret, stemmer det med katolsk

¹ Anlægget ødelagdes flere gange, sank bl. a. i ruiner under en kamp 1084, men er genopført 1130—43; falder påny 1167 (Gregorovius 4. udg., IV. 238, 551).

tradition, kirken er også indviet til bægge apostle; hvorledes det har sig med de 25 ben af Christi disciple, må stå hen. Angående Vejviserens angivelse, at i Peters-kirken hviler pave Sylvester, indskrænker det sig til, at i pave Sylvesters alter gemmes hans arm, men rigtigt er, at pave Gregor den store er begravet i Peters-kirken. Ude »vest« for kirken er Peters nål: det er Peters-pladsens obelisk, nu øst for kirken, som den gang stod syd for kirken, i Caligulas cirkus (flyttet 1586). Ifølge Vejviseren er navnet Roma særlig knyttet til bydelen »nord for« Tiber — d. v. s. til Tiberens højre bred, altså Peters-kirken med omgivelser —, medens bydelen »syd for« Tiber hed Lateran, men tilsammen udgjorde de dog byen Rom.

Efter at have beskrevet Rom fortsætter Vejviseren med en i det hele klar og pålidelig oversigt over stationer og mærkelige steder i Mellem- og Syd-Italien, som ikke giver anledning til mange bemærkninger. Her angives 2 vejlinjer fra Rom over Capua til Benevent. Den ene førte over Frascati (det gamle Tusculum) [tekstens ulæselige ord, T.. am?, kan næppe betegne nogen anden by] — Ferentino — Ceprano — Aqvino — Capua — Benevent. Ved Ceprano mærkes grænsefloden Garigliano, som skiller mellem Romer-riget eller Italien og det Sicilianske rige, således at syd for floden ligger Campanien eller Apulien¹. Ved Ceprano fremhæves det nærliggende berømte, befæstede Benediktiner-kloster Monte Cassino — med dets talrige kirker, hvoraf 6 særskilt nævnes, relikvier, udelukkelse af kvinder, — alt i nøje overensstemmelse med de virkelige forhold; den ved bjærgets fod liggende by Cassino, tidligere S. Germano, er Vejviserens Germanus-borg. Som mærkelig ved sine læger anføres

¹ Med »syd for« er tekstens »udenfor« gengivet, Vejviseren har også i det følgende en lignende brug, og i Fritzners ordbog III 811⁶ anføres adskillige eksempler på *út* i betydningen »sydover mod Verdens Ende, i Retningen som fører ind gennem Middelhavet til de ved eller hinsides dets inderste Bund liggende Lande«.

sydvest for Benevent (c. 50 km) byen Salerno, hvis lægeskole blomstrede i 10.—13. årh. og navnlig efter universitetets stiftelse 1150 nåede verdensberømmelse. Fra Benevent springer beretningen (c. 100 km) over til Italiens østkyst, til byen Sipontum med det nærliggende Monte Gargano. Også her er beskrivelsen ganske stemmende med virkeligheden, før Sipontum i det 13. årh. afløstes af det nærliggende Manfredonia. Den del af byen, som siges at ligge oppe på bjærget, er byen S. Angelo med en fra 11. årh. af berømt valfartskirke; her vises S. Michaels hule (hvor engelen havde åbenbaret sig); ærkeengelens silkedug synes at have sit tilsvarende i et rødt alterklæde. Derpå opregnes langs kysten fra nord til syd byerne Barletta—Trani—Bisceglia—Molfetta—Giovinazzo—Bari, den sidste udmærket ved relikvierne af den hellige biskop Nikolaus af Myra, som overførtes hertil 1087. Nu går beretningen over til redegørelsen for den anden vej fra Rom over Capua til Benevent. Denne vej fører til Albano, hvor rejsen ad Via Appia (Trajans-bro) begynder, over Terracina (Terentiana)—Fondi—Gaeta—Capua—Benevent. Herfra springes igen (c. 200 km) til halvøens østkyst, hvor byerne Monopoli (noget sydligere end Bari) og Brundisium nævnes. »Flaians-bro« (fejlskrift for Trajans-bro), om hvilken det siges, at dens længde svarer til en 3 ugers rejse, og at den fører gennem ufremkommelige moradser og skove, er utvivlsomt Via Appia, som oprindelig anlagdes mellem Rom og Capua, senere forlængedes til Benevent og derefter til Brundisium. Kejser Trajan udbedrede vejen over de Pontinske sumpe, og denne strækning benævntes da efter ham, ligesom også et af ham anlagt vejstykke i den østlige del af halvøen bar navnet Via Trajana. Via Appia i dens hele længde anslås til c. 540 km. Når Vejviseren lader Via Appia begynde ved Albano, stemmer dette med, at stykket nærmest Rom under de bestandige uroligheder i 12.—13.) årh. var bleven ødelagt og nedlagt som vej; i øvrigt skal Via Appia i det hele på denne tid have været i en dårlig for-

fatning og kun lidet befærdet. Terentiana må nødvendigvis betegne Terracina, og navnets besynderlige form skyldes snarest forvanskning under nedskrivning. Werlauff mener, at den tilføjede bemærkning om, at Romerne indtog byen, og at den derefter er lille, beror på en forveksling med byens hærgning ved Alarik. Nærmere ligger, at her sigtes til Romernes erobring af denne by 404 f. Kr., og da er alt i orden (se Livius' beretning ved år 349 p. R. c.)

Efter at Brundisium er nævnet, følger nogle angivelser om byer og lokaliteter ved det adriatiske hav, som dog næppe alle må opfattes som stationer på den videre rejse til det hellige land. Det gælder således Venedig og Dyrrhachium; om den førstnævnte, som siges at ligge længst inde i bugten, fremhæves, at den er sæde for en patriark¹, og at her findes Markus' og Lukas' relikvier; angivelsen synes for Lukas' vedkommende at bero på en misforståelse, da dennes relikvier først i det 15. årh. kom til Venedig. Derimod er Marie-havn vistnok station; den betegnes som liggende kort fra Duracur (Dyrrhachium, Durazzo i Albanien), som om dennes beliggenhed kunde forudsættes bekendt; ved Marie-havn forstås utvivlsomt havnen Kassopo på nordkysten af Korfu, ved en til den hellige Jomfru indviet kirke, ifg. Riant Santa Maria del Kassopo. Derpå følger Visgards-havn og Engilsnes. V. er Porto Guiscardo på den joniske ø Kephalonia, ved Canal G. mellem denne ø og Ithaka, Engilsnes er forbjærget Cap Malea (C. S. Angelo) på Moreas sydostspids. Fra Engilsnes, siges der, er »kort til øen Paciencia eller Sikilø«; her opgives næppe to navne for en og samme lokalitet, men foran Sikilø (-ey) må et »til« underforstås, så at meningen bliver, at afstanden til bægge disse lokaliteter er kort fra Cap Malea. Af de to navne betegner P. utvivlsomt øen Sapienza ved Moreas sydvestlige kyst². Sikiley er øen

¹ Ærkebiskoppen i Venedig fører titel af patriark, men denne værdighed skal dog ikke være ældre end 15. årh.

² Blot med omstilling af et par bogstaver: sml. Pontremoli—Montreflar.

Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1913.

Cerigotto sydøst for Cap Malea, mellem Cerigo og Kreta, hvis nygræske navn udtales »Sescilio«¹. Når disse to små-øer nævnes, er det vel for den førstes vedkommende, fordi den, som forsynet med en god havn på nordsiden, ofte benyttedes som anløbssted; den sidste er sandsynligvis bleven passeret, når rejsen lagdes forbi Kreta, men muligvis er det væsenlig dens navn, der har fængslet opmærksomheden ved sin lydlighed med den bekendte italienske ø Sicilien, og som Vejviseren gengiver med det nordiske navn på denne ø, hvad enten abbed Nikolaus selv har forvekslet de to øer eller ej; tydelig er forvekslingen ved den tilføjede oplysning om vulkaner og varme kilder på øen, som dog kan skyldes redaktøren eller være et senere indskud; vulkansk er nemlig øen ikke, men ufrugtbar, utilgængelig og sjælden besøgt; der knytter sig en del overtroiske forestillinger til den. Derefter (d. v. s. regnet fra Engilsnes) er byen Martini, i Bulgarien. Forklaring på dette stednavn, som Riant gengiver ved »San Martino de Laconie«, får man, som dr. Kinch velvillig har påpeget for mig, hos K. Kretschmer, Die italienischen Portolane des Mittelalters (Berlin 1909), hvor s. 510 i Portolan Rizo (en incunabel, Venedig 1490) angives, at mellem Cap S. Angelo og kastellet Malvasia (15 migl. fra hver) ligger Martin Carabo, som er en god ankerplads (?) ved vinde fra nord til sydvest; udgiveren slutter heraf, at det må være et landingssted på Moreas østkyst ved Cap Camilo. Det er interessant, at denne lokalitet regnes til Bulgarernes land, som Vejviseren altså udstrækker til den græske halvøes sydspids; Slaverne havde i virkeligheden også i den tidlige middelalder oversvømmet næsten hele halvøen. Fra Martini sejler man til øen Ku (Kos), hvor vejene fra Apulien og Konstan-

¹ For oplysning om denne gådefulde lokalitet skylder jeg dr. K. F. Kinch tak. Han har henledet min opmærksomhed på, at denne ø i venetiansk tid regelmæssig kaldtes *Sicillo*, og givet den tilhørende forklaring: øen hed i oldtiden *Αἴγυλα* (gedeøen), som i den byzantinske tid blev *σ' Αἴγυλιο*, vistnok udtalt Sescilio.

tinopel mødes. Hertil føjes en retnings-angivelse for sejladsen på Ku i forhold til Apulien og Kreta, af hvilke den sidste, at Kreta ligger mod syd, er rigtig nok, og den første (at retningen mod Ku er nordost) bliver det ved at rette originalens á (til) til af (fra). Syd for Ku angives ligeledes øen Rhodos at ligge. Fra Ku sejler man over til Grækenland, til Røde-kastel — derpå kommer Patera — derpå Mirrea. Ved Grækenland forstås her den til det østromerske rige hørende del af Lille-Asien med tilliggende øer. Røde-kastel (Rauði kastali) er øen Kastello-ryzo (Meis, oldtidens Megiste) ved Lille-Asiens sydkyst, Patera (Patara) og Mirrea (Myra) ligger noget østligere, på fastlandets kyst. Bægge byerne nævnes i forbindelse med den hellige Nikolaus, om hvis lævned i øvrigt ikke meget vides; dog henføres almindelig hans fødsel til P., hans biskoppelige virksomhed til M.; hvortil Vejviseren sigter ved oplysningen om hans i Patera endnu stående skole, får stå hen. Fra Myra, siges der, er kort til Jalandanes i Tyrkland: Jalandanes er det lidt østligere Cap Chelidonia. Denne lokalitets henførelse til Tyrkland betegner utvivlsomt stedet som hørende under det seldschukiske rige, som strakte sig tværs over midten af Lille-Asien (fra nord til syd) med Iconium som hovedstad. Denne opgivelse tør næppe forkastes, da forfatteren i det hele er vel underrettet, selv om de historiske atlasser først fra c.1200 viser et tilsvarende omfang af dette muhamedanske rige¹. Fra Jalandanes angives afstanden til det syd for liggende Cypern, og derefter nævnes golfen (bugten) ved Adalia øst for Cap Chelidonia, dels med den nordiske omdannelse Atalsfjord, dels med det »græske« navn, som her får formen Gullus (fejlskrift for Gulfus) Satalie; »Satalia« er portolanernes betegnelse for byen Adalia, hvorefter bugten tager navn.

På Cypern fremhæves byen Beffa (portolanernes Baffa, ældre Paphos, på sydkysten), ifølge denne kilde med en besætning af nordiske lejetropper i den græske kejsers tjeneste,

¹ Se Droyssen, Hist. Handatlas nr. 74—75; sml. Spruner, Gesch. Handatlas nr. 86.

mærkelig for Vejviseren som dødsstedet for den danske konge Erik ejegod (på en rejse til det hellige land 1103), til hvis omtale knyttes beretningen om denne konges to italienske stiftelser, som tilhører en tidligere pilgrimsfart af ham (1098), ligesom da også indledes oprettelsen af det ligeledes her nævnte danske ærkebispedømme. Fra Cypern rejses over søen til Akrsborg, i Jorsalaland. Akrsborg er Akka (biblens Akko, korsfarernes Saint Jean d'Acre), som under Ptolemæernes herredømme erholdt navnet Ptolemais; når Vejviseren henfører Ptolemais-navnet til den nærmest følgende by, skyldes det en af de i beretningen oftere forekommende omstillinger af forklarende enkelt-sætninger, som enten kan skyldes en afskriver eller en første hånds notits efter mundtlig meddelelse. At byen siges at ligge i Jorsala-land betegner, at den udgjorde en del af kongeriget Jerusalem; den erobredes også allerede af korsfarerne 1104 og tabtes først 1291.

Derpå er [sydefter] Chafarnaum—Cæsarea—Jaffa (Joppe)—Askalon. Chafarnaum var navnet på et lille fort syd for Akka (ved det nuværende Athlit). Det derefter nævnte Cæsarea erobredes af korsfarerne 1101. Jaffa erobredes 1099, og kong Balduin sejrede her over Muhamedanerne 1102, men at kong Balduin og Sigurd Jorsalafarer skulde have indtaget denne by, beror på en forveksling med Sidon, som de i forning erobrede 1110. Derimod landede Sigurd Jorsalafarer (ifg. fremmede kilder) ved Jaffa. Interessant er bemærkningen om Askalon, at den er hedensk, og som derfor regnes til Serkland; denne by erobredes nemlig først af de kristne 1157 (og var derefter i deres besiddelse til 1191), så angivelsen passer ganske med tiden for abbed Nikolaus' rejse (c. 1150).

Derpå opregnes byerne »øst for« (d. v. s. nord for) Akrsborg, nemlig Syr (Sur, Tyrus)—Seth (Saida, Sidon)—Tripolis—Lic (Laodicea)—samt Antiochia, ved bunden af den efter denne by benævnte fjord, som anføres med bynavnet i nordisk omformning, Anpekia-fjord, alle i Syrien. At St. Peter satte sin patriark-stol i Antiochia, som Vejviseren udtrykker sig,

stemmer med, at efter gammel tradition var den hellige Petrus grundlægger af kirken her og i nogle år dens overhoved. I landskabet Galilæa, som siges at ligge som opland indenfor Akka, nævnes bjærgene Tabor; derefter opregnes [sydefter] lokaliteterne Nazaret—Gilin—Johannes-kastel, for-dum Samaria, —Nepl—Casal—Maka Maria—Jerusalem. Ved Tabor fremhæves Moses' og Elias' åbenbaring, hvorved sigtes til det bekendte sted i evangelierne om Christi forklaring på bjærgene, da Moses og Elias viste sig for de tilstedeværende apostle; til minde om Peters ord »Herre, her er godt at være« etc. var her ifg. et gammelt itinerar (Adamnanus, 7. årh.) bygget 3 kirker: for Christus, Moses og Elias¹. Nazaret fremhæves som Christi hjem, men med en urigtig angivelse af tidslængden for hans ophold her, hvis kilde ikke er påvist. Den derefter nævnte landsby Gilin er utvivlsomt Jenin (Dschenin). Når det om Samaria siges, at den nu hedder Johannes-kastel, og at her fandtes Johannes baptists relikvier, stemmer det med, at her i 12. årh. af korsfarerne byggedes en biskoppelig Johannes-kirke, i hvis krypt befinder sig Johannes døberens foregivne grav. Den her nævnte Jakobs-brønd hører rettelig hjemme ved den følgende lokalitet Nepl, hvor der i tidligere tid stod en kirke over kilden (se Adamnanus); forvekslingen kan muligvis skyldes, at Nepl (Sichem) lå i landet Samaria². Mellem Nepl, som svarer til Nablus (Sichem), og Jerusalem nævnes Casal og Maka Maria. Dette sidste er utvivlsomt El-Bireh (eller Birra), en landsby c. 17 km nord for Jerusalem, som i korsfarertiden benævnedes Mahomeria major og da havde større betydning end nu. Mod nord grænsede den til landsbyen Casale Salome (det nuværende Salemie), som må svare til Vejviserens

¹ Ved »Adamnanus« betegnes det i *Itinera Hierosolymitana* . . . *bellis sacris anteriora* I, Genève 1879 (Société de l'Orient Latin) udg. »Arculfus, *Relatio de locis sanctis*, ab Adamnano scripta c. 670«.

² Dog knytter Mandeville (dansk oversættelse s. 57) også navnet Jakobs-brønd til en kilde ved Samaria, som nævnes hos Adamnanus (II, 20).

Casal, i korsfarertiden den almindelige betegnelse for jordegods i kongeriget Jerusalem¹.

I Jerusalem fremhæves den for oven åbne hellige gravs kirke med stedet for Christi kors og blodsporene, samt lystænding påskeaften, alt ganske svarende til hvad der indeholdes i en udførligere, i flere håndskrifter bevaret Jerusalemsbeskrivelse, som også er optaget i den efter Vejviseren følgende del af den lille jordbeskrivelse (Alfræði s. 26—29). At Jerusalem er verdens midtpunkt, hvor solen ved mid-sommertid skinner lodret ned, er gammel kirkelig tradition. I Jerusalem nævnes endvidere det rige Johanniter-hospits, som fra 12. årh. var i stærk udvikling; fremdeles Davids tårn², Herrens tempel og Salomons helligdom. Davids tårn var fra gammel tid en af byens seværdigheder, og ved korsfarernes erobring af Jerusalem 1099 udgjorde det en vigtig del af befæstningen. Ved Herrens tempel (Templum Domini) forstås den til en kristelig kirke forvandlede Omars moske på tempel-pladsen; sydligere på samme plads, i en del af det kongelige slot — hvor moskeen el Aksa stod —, lå Tempelherreordenens residens (fra 1119), som det mentes på Salomons tempels grund, hvorefter ordenen benævntes; denne bygning betegnes her som Salomons storkirke (musteri). Af lokaliteter i Jerusalems omegn anføres Sion—Bethlehem—Bethania, med de til dem knyttede hellige minder, endvidere det døde hav med Jordan-floden, — til beretningen om, at den ikke blander sig med søen, findes også anden-

¹ Se T. Tobler, *Topographie von Jerusalem I—II*, Berlin 1853—54, II, s. 495 ff., og R. Röhricht, *Studien zur mittelalterlichen Geographie und Topographie Syriens* (Zeitschrift des deutschen Palaestina-Vereins X, 1887). Den i *Antq. Russes* (II, 411) udtalte formodning, at »Maka[m]« i Maka Maria skulde svare til det arabiske »Makam«, en helgengrav, og at denne lokalitet skulde være ensbetydende med jomfru Maries grav i Josafatsdal, er ganske usandsynlig, så meget mere som denne sidste omtales i det følgende, umiddelbart efter beskrivelsen af Jerusalem.

² Utvivlsomt ved fejlskrift har den islandske original »tiorn« (dam) for »turn« (tårn).

steds paralleler; fremdeles Oliebjærget med Josafats-dal og jomfru Maries grav, som stadig påvises her (en nærmere beskrivelse af denne med tilhørende kirke foreligger i jordbeskrivelsen, Alfræði s. 30). Herefter nævnes Querencium fjældet, d. v. s. bjærget Karantal (Quarantan[i]a). Dette navn er siden middelalderen knyttet til en ufrugtbar bjærgryg i nærheden af Jericho, hvortil Christi 40 dages faste og efterfølgende fristelse henlagdes; traditionen skal ellers kun kunne følges tilbage til 13. årh.; i så fald er Vejviseren (under forudsætning af, at beretningen her stammer fra 12. årh.) ældste kilde. Hvor Jericho stod, ligger ifølge Vejviseren Abrahams kastel og Abrahams sletter; de sidste svarer åbenbart til den hos Mandeville (den danske udg. s. 52²⁴) nævnte ortus Abrahæ. Jordan siges at skille mellem Arabernes land »uden for« (ø: øst for) floden og Syrien på denne side. Ved Jordan anføres et kapel, bygget på det sted, hvor Christus afklædte sig; dette kendes også fra en gammel pilgrims-beretning fra 7. årh. (Adamnanus). Til bestemmelsen af Jordans beliggenhed (breddegrad) giver Vejviseren polhøjden, udregnet ad praktisk vej ved den fremgangsmåde, at en på flad mark, på ryggen liggende mand anbringer sin knyttede hånd med oprejst tommelfinger på sit bøjede knæ; han vil da have polarstjernen i højde med sin tommelfinger. Denne iagttagelse grunder sig utvivlsomt på et af beretteren (abbed Nikolaus) eller en mand i hans følge udført forsøg. Resultatet vil blive en højde over horisonten af c. 32° , og ifølge en angivelse i Antq. Russes er polarstjernens højde ved Jordan nord for det døde hav (under $31^{\circ} 50'$) $30^{\circ} 30' - 33^{\circ} 30'^1$.

¹ En ven af mig har ifg. velvillig meddelelse eftergjort forsøget i en stue ved at lægge sig på gulvet med hovedet tæt op til væggen og sigte over den oprejste tommelfinger til den modsatte væg, hvor det punkt afsattes, hvor synslinjen traf væggen. Der udkom da en retvinklet trekant, bestående af 1. synslinjen fra øjet til væggen som hypotenuse, 2. højden fra det punkt, hvor synslinjen træffer væggen, ned til gulvet, eller rettere til det punkt over gulvet, som er i lige højde med øjet, 3. øjets afstand fra den modsatte væg. Af disse sider lod nr. 2 og 3 (katheterne) sig let måle.

Sluttelig nævnes nogle vejlængder fra Palæstina til Norden, altså i omvendt orden af den tidligere opregning: fra Jordan til Akrsborg (hertil ingen tilsvarende tidligere angivelse), — fra Akrsborg over havet til Apulien (uden tilsvarende), — fra Bari til Rom (14 dages gang, uden tilsv. tidligere angivelse for den hele strækning, sml. dog, at Trajans bro [Via Appia] siges at tage 3 uger, men dette vistnok kun som historisk oplysning, uden at denne derved betegnes som pilgrims-vej), — fra Rom til Alperne (siges her at tage små 6 uger), — fra Alperne til Hedeby (3 uger); — fra Hedeby til Viborg og fra Viborg til Ålborg svarer angivelserne til udrejsens.

Herefter anføres abbed Nikolaus som hjemmelsmand for hele den forangående Vejviser og byfortegnelse »og al denne kundskab«. Der er heller næppe grund til at betvivle, at vi her har en i alt væsenligt uforandret gengivelse af abbedens mundtlige beretning om, hvad han personlig havde iagttaget på sin rejse, som utvivlsomt er gået over Rom til det hellige land. Angående Lille-Asien, Syrien og Palæstina synes han endog særlig vel underrettet. Bestemte indskud lader sig ikke påvise, anakronismer heller ikke, og de ikke mange unøjagtigheder er af den art, som ved mundtlig beretning er let forklarlige. Mulig omstilling af enkelte sætninger hist og her er i det foregående påpeget (Bernhards hospits—Peters hospits, Arnblak—Matildes hospits, Akrsborg—Capharnaum). Hvorledes sprogskiftet ved Minden skal forklares, er tvivlsomt. Ovenfor (s. 66) er antydnet, at den fritstående, korte sætning »nu skifter sprogene« kunde gælde overgangen fra Danmark til Saxland og være omstillet. Privat er fra kyndig side den formodning udtalt, at da Minden benævnes Mundio-borg, så at navnets første del bliver ligelydende med det nordiske navn på Alperne (Mundio), havde rejseberetningens redaktør fejlagtig til Mundio-byen

Deraf var det ikke vanskeligt at udregne vinklen ved øjet, som svarer til polarstjernens højde over horisonten ved Jordan; den udgjorde knap 32°.

(Minden) henført en oplysning af abbed Nikolaus om Mundio-bjærgene som sprogrænse; dog synes det noget usandsynligt, at abbeden skulde have haft mere øre for overgangen fra et romansk sprog til et andet end f. eks. fra tysk til fransk i Schweiz. Selv om forvekslingen af de to Sicilier næppe kan tiltros abbed Nikolaus, behøver den ikke at skyldes senere indskud, men kan være første redaktørs tillæg. Tilbage bliver en unøjagtighed angående Jaffas erobring, beliggenheden af Jakobs brønd (derdog kan skyldes tilhøreren) og muligvis ang. helgenlævningerne i Venedig, som abbed Nikolaus ikke har besøgt. I øvrigt strider en tilblivelsestid ved midten af 12. årh. ikke mod nogen af de talrige, helt igennem nøjagtige enkelt-opgivelser og bestyrkes f. eks. ved omtalen af domkirken i Köln som en Peters-kirke, ved at Arnsburg ikke nævnes som kloster, ved angivelserne om St. Paolo-kirken i Rom, Pisa, Salerno, Via Appia, ved opfattelsen af Grækenland-Bulgarien og Tyrkernes rige.

ILIANS-VEJEN.

Efter angivelserne ved Vejviserens slutning af vejlængderne fra Bari til Rom og videre over Alperne til Hedeby følger oplysningen: »men østligere, ad Ilians-vejen, er 9 ugers rejse«. Her omtales for 2. gang denne vej, om hvilken forud (s. 56) er nævnt, at når man på rejsen nordfra er kommen til Piacenza, støder man på Iliansvejen. Forståelsen er bægge steder særdeles vanskelig. Werlauff vakler mellem at sætte benævnelsen i forbindelse med bynavnet Ilanz i Graubünden eller med det nordiske navn på helgenen St. Ægidius, hvis relikvier dyrkedes i den sydfranske by St. Gilles. Da vejen efter hans skøn må være benævnt efter et valfartssted, hvortil den fører, og da Ilanz ikke er noget sådant, bestemmer han sig dog for St. Gilles, uagtet i Vejviseren på det sidste af de steder, hvor navnet forekommer, tekstens *e ystra* (østligere) da må rettes til *vestra* (vestligere). Senere har E. Oehlmann i sin grundige afhandling »Die Alpenpässe im Mittelalter« (Jahrbuch f. schweizerische Gesch. III—IV, Zürich 1878—79) bestemt udtalt sig for Ilanz (III, 265—67) [til

hvem W. Heyd, *Die Alpenstrassen im Mittelalter*, Ausland, 55 Jhg. 1882, s. 461—67 skal have sluttet sig], hvorimod A. Schulte i sin *Gesch. des mittelalterlichen Handels u. Verkehrs* (I, 100) bestemt udtaler sig for St. Gilles.

At opfatte Iliansvejen som vejen over Ilanz er meget fristende. Pilgrimme nordfra vilde da fra Bodensøen, hvor det i gammel tid af nordboere stærkt besøgte kloster Reichenau ligger, og hvor klosteret St. Gallen heller ikke er langt borte, have fulgt Rhindalen til Chur og herfra videre til Ilanz (lat. Iliant, Illande, Hilliande), i ældre tid dalens vigtigste by, og forbi den have fortsat vejen til det ansete Benediktinerkloster Disentis ved Rhinens kilder, hvorfra en forholdsvis let overgang over passet Lukmanier førte over Alperne gennem Blenio-dalen til et punkt ved den nuværende St. Gotthardsbane, hvorfra vejen naturlig vilde fortsætte sig over Milano til Piacenza; og fremfor alt, man vilde herved undgå tekstrettelse, der altid er mislig, når den ikke ellers kan begrundes. Det betænkelige ved denne antagelse er, at intet vidnesbyrd foreligger om, at nordiske pilgrimme har taget den vej, eller at navnet Ilanz har været kendt i Norden.

Går man ud fra, at Iliansvejen sigter til St. Gilles, bliver vejretningen [til og fra Rom] tilsyneladende urimelig: fra denne i Rhonemundingerne liggende by et par breddegrader mod nord, gennem Durance-dalen over Mont Genève i de Cottiske Alper, og derefter mod øst gennem Piemont til Piacenza; men foruden kystvejen langs Middelhavet, ad hvilken det kan have været vanskeligt at komme videre sydpå i Italien, fandtes ingen brugelig forbindelsesvej mellem Frankrig og Italien sydligere end denne. Til støtte for opfattelsen af Iliansvejen som vej til St. Gilles fremhæves den stærke dyrkelse i Norden af St. Ægidius under navnet Ilian; herom foreligger dog i virkeligheden ikke meget. Sagaerne kender kun en enkelt valfart til St. Gilles, som her kaldes »Ilandsborg«, nemlig den islandske høvding Ravn Sveinbjørnssons besøg i forbindelse med valfart til Thomas i Canterbury og St. Jakob i Compostella (c. 1200); Ægidius-messe er vel optaget i nordiske kalendere, men spillede ingen særlig rolle, og kun ganske undtagelsesvis nævner kilderne helligdagen i nordisk form (Ilians-messe). Desværre vides meget lidt om pilgrimsstationerne på de nordiske valfarter. De islandske kilder nævner en vestre vej gennem Frankrig og en østre vej, der ad forskellige ruter må antages at være gået gennem Tyskland; foruden det her behandlede itinerar kendes kun en række stationer fra en islandsk optegnelse fra c. 1300 (*Hauksbók*); som viser, at man den gang også benyttede en vej over Brenner-passet. Den vigtigste grund til at henvise Iliansvejen til St. Gilles er formod-

ningen om, at benævnelsen må indeholde et helgennavn, og på den anden side at Ilanz-vejen fuldstændig mangler tilknytning til andre kilder. Spørgsmålet kan næppe afgøres. Selv efter foretagen tekstrettelse bliver der for St. Gilles hypotesen adskillig uklarhed tilbage: ad hvilken vej kom pilgrimmene til St. Gilles? og ad hvilken vej går den ni ugers rejse hjemefter?

Vejviseren, som indeholder så mange fremmede stednavne, afgiver interessante eksempler på de måder, hvorpå sådanne optoges i nordisk (særlig oldnorsk-islandsk) sprog.

1. Mange forblev helt eller i alt væsenligt uforandrede. Dette gælder f. eks. de italienske navne Augusta (A. prætoria = Aosta), Benevent(-o), Lúka (Lucca), Lúna, Mala mulier, Padus, Pisis (af lat. Pisae), Plazinza (Piacenza, lat. Placentia), Sepont(-um), Tár (Taro), Tífr (Tiber), Tuscia. Også Spíra for Speier i Tyskland er en uforandret gengivelse af den latinske form. Nogle italienske navne har et mere fremmedartet udseende, men formerne står mærkværdig nær ved de i middelalderlige italienske søkort og lodsøger (portolaner, citerede som K, ɔ: Kretschmers udg.) forekommende, således Bár (Bari; Bar K), Barl (Barletta; Barlit K), Brandeis (Brundisium; Brandeiz K), Gariliam (Garigliano; Garilliam K), Gaida (Gaeta; Gaita K), Manupl (Monopoli; Manopoli K). Længere østpå kan mærkes Duracur (Dyrrhachium; Duraço K), Martini (Martin Carabo), øerne Krít (Kreta, nygræsk Kriti) og Kú (Kos, nygr. Ko). Særlig gælder det om navnene på den syriske kyst og i Palæstina, at de kun sjælden er undergåede nogen større forandring. Lík (Lic) for Laodicea ligger nær ved søkortenes Licia, Seth svarer til Said (Zaito), Syr til Sur (Syro); Ptolemaida for Ptolemais forekommer i ældre, latinske itinerarer.

2. Adskillige navne modtog en stærkere eller svagere til læmpning, oftest i den hensigt at give navnet en nordisk klang. Et hyppig genkommende, forklarende tillæg til navnet er det nordiske -borg (by), ofte ledsaget af en ændring af det forangående fremmednavns form. Sådanne navne er Boslaraborg

(Basel, lat. Basilia), Bóternisborg (Viterbo, lat. Bithervium; i Philip Aug.s itin. Biterne), Ferðuborg (Verden), Fívizuborg (Vevey, Viviscum; åbenbart påvirket af tysk udtale), Florenziusborg (Ferentino, gennem Fiorentino), »Hanabruin«-borg — forvansket?, variant Hábrunniborg, (Hannover), Klerkaborg (S. Quirico, men i middelalderlige itin. S. Clericus, Saint Clerique), Malfetaborg (Molfetta; Malfet[t]a K), Meginzuborg (Mainz, lat. Moguntia), Melansborg (Milano, lat. Mediolanum), Mundiuborg (Minden, lat. Minda, Mynda, Munda), Róma-borg (ved siden af Róma, Róm), Støðuborg (Stade), Társborg (Borgotaro), Walsoborg (Walsroda). I nogle tilfælde, hvor bynavnet endte på-burg, er dette ændret til »borg« samtidig med forleddets omdannelse, således Arinsborg (Arnsburg), Vívilsborg (Wiflisburg = Avenches); i nogle italienske lokaliteter kan -borg have tilknytning til italiensk »borgo«, således Donnaborg (Borgo S. Donnino), muligvis også Sanctinusborg (Borgo S. Ginesio?). De tyske navne på -heim får allerede ved tillæg af nominativ-mærket -r et nordisk præg, således Gandurheimr (Gandersheim), Hildisheimr (Hildesheim), hvor dog også første led fremtræder med særskilt nordisk betydning; en nordisk klang får Friðlar (Fritzlar) ved en fremmed lydforbindelses afløsning af ð, og — ved en rigtig nok temlig stærk omformning — Heitsinnabær (Itzehoe). Af andre omdannelser — uden særlig nordisk betydning — kan af tyske og tilgrænsende lokaliteter mærkes Kolni (Køln, lat. Colonia), Horus (Horhausen, ældre Horohus), Kiliandr (Kaldern, ældre Calantra), Trekt (Utrecht — med bortkastelse af første stavelse, som oftere ved optagelse af fremmedord), Sólatrar (Solothurn, lat. Solodurum). I Italien bruges for Lombardiet det til Longobardersagnet knyttede Langbarðaland (ved siden af Langbardia); for dalføret langs Stur[i]a er dannet Styrjulang; ved bogstavomstilling er opstået Montreflar af Pontremoli; Marteinskamrar er en fri gengivelse af »Camera« ved Pont St. Martin. I adskillige navne genkendes ordet »mont«, således, foruden Mundio og Munbard, i Cle-

munt, Kioformunt, Semunt, ligesom det i Montakassin er beholdt temlig uforandret. Noget fjærnere fra grundformen er navne som Fundiana (Fondi, ældre Fundi), Ívent (Giovinnazzo, ældre Juvenatium), Púll (Apulien), Separan (Ceprano), Traon (Trani), — sml. det muligvis forvanskede Terentiana for Terracina. Siciliens navn (Sicilia) omformes til Sikil-ø, og med benævnelsen på denne velkendte ø sammensmeltede det næsten ligelydende navn på den lille græske ø Sicillo (Sescilio, Cerigotto). I eller ved det østlige Middelhav kan fremhæves Paciencia, vistnok af Sapienza ved bogstavomstilling, Róða (Rhodos; Rodo K, hvortil den nordiske form rimeligvis er dannet som nominativ), Kípr (Cypern, græsk Kypros), Jalandanes (Cap Chelidonia; Selindonie K).

3. Udpræget folkeetymologisk omdannelse, tildels af dristig og vellykket art, frembyder adskillige navne. Akrsborg (for St. Jean d'Acre) indeholder det nordiske akr (ager); Anþekja i Anþekjufjörður er en omdannelse af Antiochia med tanken på nordisk þekja (tag) og muligvis partiklen and- (mod); Arnblakkr, der sandsynligvis gengiver Arno bianco, er formodenlig opfattet som den blakkede Arno; Atalsfjörður om bugten ved Adalia viser hen på »atall« (slem)¹. Feneyjar (Sumpøerne) for Venedig er en næsten genial gengivelse; ret overraskende — som flere i det følgende — er Friðsæla (Fredlykke) for Vercelli. Harsefeld er bleven til Horsefjæld (Horsafell), Ivrea (ældre Ivoreia) til Fyrsteø (Jöfurey); det hyppig genkommende Jórsalir for Jerusalem har som 2. led »salir« (sale); Kápa for Capua fører tanken hen på det ligelydende nordiske ord for »kappe«; Langasýn for Siena synes at bero på en omtydning af navnet i forbindelse med iagttagelsen af den vide udsigt fra den højtliggende by; Lúnusander er en overraskende omtydning af Lunigiana, da udtrykket »sande« (sandar) i virkeligheden ikke er nogen

¹ Når Vejviseren siger, at Grækerne kalder bugten Gulfus Satalie, er »gulfus« en latinisering af det græske κόλπος (κόλπος); Satalia er den middelalderlige benævnelse for Adalia (Attalia).

træffende betegnelse for denne frugtbare slette; Pavia (lat. Papia) bliver til Paveø (Papey), Paderborn til Paddebrønde (Pøddubrunnar); Sutri (og måske tillige Storta) bliver til Suder (ᵛ: skomager), Etroubles (Restopolis) til Trælletorp (Þrælaþorp).

4. Undertiden benævnes en by ikke med sit egenlige navn, men efter sin lokalhelgen: således Flaviansborg for Montefiascone (sml. dog Burgo S. Flaviano), Kristínuborg for Bolsena (som i Philip Augusts itinerar nævnes Sancta Christina), Maríuborg (sandsynligvis Sarzana), Martinusborg (Poggibonsi, sml. S. Martino a Luco). Tilknytning til lokalhelgen viser også Maríuhöfn (S. Maria del Kassopo), Michialsfjall (Monte Gargano), Marteinsvatn (Genfersøen).

5. Oversættelse eller nordisk nynavn foreligger i Crucismarkaðr(?), Engilsnes, Frakkaskáli(?), Feginsbrekkā, Hangandaborg, Mattildar spitali (i Philip Augusts itinerar le Hospital), Miklagarðr, Nýjuborg, Pétrs nál, Rauði kastali, Trajans-brú, Vísgarðshöfn, Þiðreksbað.

Vejviserens navne på nordiske lokaliteter giver ikke anledning til mange bemærkninger. Det s. 61 forekommende Skoðu- (eller: Stöðu-?)borgará er sandsynligvis en forvanskning af den sædvanlige form Skotborgará. Floden Ejderen, hvis navn i latinske kilder forekommer i en mængde vekslende former: Egidora, Eydora etc. (en enkelt gang i Næstved-annalen Egidur), møder her i den fra sagalitteraturen velkendte skikkelse »Ægisdyrr«; da benævnelsen efter sin betydning kun dårlig passer som flodnavn, bedre derimod for flodens munding, hvortil navnet dog efter sin forekomst næppe kan være indskrænket, fristes man til at antage, at det er en omtydning af det latinske Egidora.

Den i Vejviseren beskrevne rejse foregår dels til lands, dels til søs, og i bægge tilfælde er i reglen afstanden mellem

de passerede byer eller stationer angivet, dog kun for Italiens og middelhavslandenes vedkommende delvis ved længdemål (»mile«), ellers ved den tidslængde, som medgik til rejsen mellem de to pågældende lokaliteter, — for landrejsernes vedkommende »dagsrejse«, nogle steder dog det mere ubestemte udtryk »kort (afstand)«, en enkelt gang »lang stund«, samt længere strækninger beregnede ugevis; for sørejsernes vedkommende som regel »døger«-sejlds. Om meddeleren har tænkt sig landrejserne foretagne til fods eller til hest, fremgår ikke af teksten; kun i ét tilfælde anvendes udtrykket »gang« istedenfor det sædvanlige »rejse«. De egentlige bodspilgrimme har utvivlsomt færdedes til fods, og fodvandring har vel også været den sædvanlige rejsemåde for de talrige fattige pilgrimme, som udgjorde Romfarernes store flertal; dog kendes også fra nordiske kilder forskellige eksempler på valfarter til Rom, foretagne på hesteryg. At Romfarerne som regel færdedes til fods, bestyrkes ved det i Vejviseren s. 55 brugte udtryk, at de, der nordfra lagde vejen over Frisland, i Deventer eller Utrecht »tog stav og pose«. Til nærmere forståelse af rejsemåden har det sin interesse at sammenstille Vejviserens distance-angivelser med afstanden mellem de forskellige stationer, angivet i kilometre, således at også kilometer-afstanden anføres for de stationer, som opregnes uden angivelse af vej- eller tidslængde. Man må herved holde sig til angivelse af kilometertallet mellem de pågældende stationer målt i *luftlinje*, hvorved tallet altså bliver betydelig lavere end den virkelige vejlængdes, og forholdet mellem luftlinje og rejsevej meget forskelligt efter egnens naturlige beskaffenhed m. v.¹. De i Vejviseren fore-

¹ Et interessant arbejde til belysning af middelalderlig rejsevis er de af F. Ludwig, Berlin 1897 udgivne »Untersuchungen über die Reise- und Marschgeschwindigkeit im XII. und XIII. Jahrhundert«, der væsenlig omfatter de tyske kejseres, franske kongers og pavernes itinerarer samt korstogene, men ved siden heraf også behandler nogle privatmænds rejser, deriblandt abbed Nikolaus', hvis itinerar kommenteres. [I enkelte til-

kommende »mile« er toskanske eller romerske mil på c. 1500 m længde.

I det følgende gives en sådan oversigt, idet land- og sørejser behandles hver for sig.

LANDREJSER.

Ålborg—Viborg	2 dage 74 km	[daglig 37.
V.—Hedeby	7 — 210	- [daglig 30.
H.—Slesvig	kort 2	-
S.—Ejderen (Rensborg)	1 dag 25	-
E. (R).—Itzehoe	1 — 45	-
I.—Stade	35	-
S.—Verden	2 dage 80	- [daglig 40.
V.—Nienburg	kort 30	-
N.—Minden	45	-
M.—Paderborn	2 dage 64	- [daglig 32.
P.—Mainz	4 — c. 200	- [daglig 50.

[P.—Horhausen 30 km, H.—Kaldern 75 km,
K.—Mainz 100 km.]

Stade—Harsefeld	20 km
H.—Walsrode	65 -
W.—Hannover	55 -
H.—Hildesheim	30 -
Hh.—Gandersheim	32 -
G.—Fritzlar	95 -
F.—Arnsburg	80 -
A.—Mainz	ikke langt 60 -

Utrecht—Køln	6 dage 180 km	[daglig 30.
K.—Mainz	3 — 140	- [daglig 47.

fælde er tallet på dagsrejser mellem de forskellige stationer afvigende i den af Ludwig benyttede udgave og Alfræði.]

Mainz—Speier.....	1 dag	80 km	
Sp.—Selz	1 —	50	-
Sz.—Strassburg.....	1 —	45	-
Str.—Basel	3 dage	110	- [daglig 37.
B.—Solothurn	1 dag	40	-
S.—Avenches.....	1 —	53	-
A.—Vevey	1 —	50	-
V.—St. Maurice	1 —	30	-
St. M.—Bernhards-hospits	2 dage	44	- [daglig 22.
B.—Etroubles		8	-
E.—Aosta.....		12	-
A.—Ivrea	2 dage	54	- [daglig 27.
[A.—Pont St. Martin 40 km, P.—Ivrea 16 km.]			
I.—Vercelli	1 dag	45 km	

Vercelli—Milano

1 dag 60 km

Vercelli—Pavia	1 dag	60 km	
P.—Piacenza	1 —	45	-
Pi.—Borgo S. Donnino	1 —	35	-
B. S. D.—Taro (Fornovo).....		20	-
T. (Fn.)—Pontremoli		38 km ¹	
P.—Spezia (= Mariúgildi?)	1 dag	30	-
Sp. (Mg.)—Luna		c. 20	-
L.—Lucca	1 dag	45	-
Lc.—Siena	3 dage	90	- [daglig 30.
[Lc.—Altopascio 14 km, A.—Fucecchio 15 km, F.—Sammi- niato 6 km, S.—Poggibonsi 35 km, P.—Siena 22 km.]			
S.—S. Quirico	1 dag	38 km	
S. Q.—Acquapendente	1 —	40	-
A.—Bolsena.....	12 mil	16	-

¹ Borgo S. Donnino—Borgotaro 50 km, Bt.—Portremoli 16 km.

B.—Montefiascone	8 mil	13 km	
M.—Viterbo	1 dag	16	-
V.—Sutri	10 mil	20	-
S.—Monte Mario.....	1 dag	40	-
Rom—Tusculum	10 mil	20 km	
T.—Ferentino	1 dag	50	-
F.—Ceprano	1 —	28	-
C.—Aquino	12 mil	17	-
A.—Monte Cassino.....	6 —	10	-
M. C.—Capua	2 dage	55	- [daglig 27.
C.—Benevent.....	2 —	50	- [daglig 25.
Siponto—Barletta	1 dag	50 km	
B.—Trani.....	6 mil	12	-
T.—Bisceglia	4 —	10	-
Bi.—Molfetta	4 —	10	-
M.—Giovinazzo.....	4 —	8	-
G.—Bari	6 —	20	-
Rom—Albano		23 km	
A.—Terracina		65	-
T.—Fondi		20	-
F.—Gaeta		26	-
G.—Capua	2 dage	55 km	[daglig 27.
C.—Benevent.....	2 —	50	- (se l. 11).
Monopoli—Brindisi		66 km	
Akka—Tabor		40 km	
T.—Nazaret.....		7	-
[Akka—Nazaret 33 km.]			
N.—Dschenin		27	-
D.—Samaria (Sebastija).....		22	-
S.—Nablus (Sichem)		10	-

N.—Casal		c. 20 km
C.—El Bireh (Maka Maria)		c. 10 -
E. B.—Jerusalem		17 -
J.—Bethlehem		4 mil 10 -
B.—Bethania		kort c. 7 -

[Jerusalem—Bethania 7 km.]

Jerusalem—Quarantana (og

Jericho)		lang stund	23 km
Jericho—Jordan		kort	10 -
Jordan—Akka		5 dage	135 - [daglig 27.

Anmærkning. Med disse sidste distancer kan sammenlignes følgende længdemål i et senere stykke af jordbeskrivelsen (Alfræði s. 31): Fra Jerusalem er 2 mil til Bethania, derfra 12 mil til Røde-kastel [utvivlsomt Cisterna rubea på vejen fra Jerusalem til Jericho og tillige navnet på en nærliggende tempelherre-borg], derfra 2 mil til Jericho, derfra 2 mil til Jordan.

Som man vil se, er dagsrejserne af meget forskellig længde, veksler fra 80 km (Mainz—Speier) til 16 km (Montefiascone—Viterbo). Sammenlægges opgivelserne for de strækninger, som angives i dagsrejser (incl. dem hvor flere dage er tagne under ét og ligeså den 14 dages gang Bari—Rom), får man en gennemsnitslængde for dagsrejsen af 33 km. Af de opgivne dagsrejser udgør som nævnt én 80 km, to 60 km, én 53 km, otte 50 km (incl. de 4 under ét tagne dage Paderborn—Mainz), én 46 km, fem 45 km, fem 40 km (incl. 2 dages rejsen Stade—Verden), én 38 km, fem 37 km (henholdsvis 3 og 2 dages rejserne Strassburg—Basel og Ålborg—Viborg), én 35 km, to 32 km (2 dages rejsen Minden—Paderborn), atten 30 km (incl. 7 dages rejsen Viborg—Hedeby, 6 dages rejsen Utrecht—Køln og 3 dages rejsen Lucca—Siena), én 28 km, elleve 27 km (2 dages rejserne Aosta—Ivrea, Monte Cassino—Capua, Gaeta—Capua og 5 dages rejsen Jordan—Akka), sytten 25 km (incl. 2 dages rejsen Capua—Benevent og de 14 dages gang Bari—Rom), to 22 km (2 dages rejsen St. Maurice—Bernhards hospits), én 16 km.

Afstanden mellem de stationer, hvor vej- eller tids-længde mangler, er sandsynligvis i nogle tilfælde en dagsrejse, men ofte kortere. Tager man for sig samtlige stationer på hovedvejen fra Ålborg til Rom, sammenlægger tallet af de opgivne dagsrejser og inddeler den øvrige vejlængde i dagsrejser på c. 33 km, udkommer for rejsen fra Ålborg til Alperne 35 dage, fra Alperne til Rom 19 dage¹. Hertil passer mindre godt, når det ved Vejviserens slutning opgives, at fra Rom til Alperne er en lille 6 ugers rejse, hvad der i al fald vilde forudsætte store ophold undervejs, eller angivelseren sammesteds, at der fra Alperne til Hedeby er 3 ugers rejse, hvilket forudsætter en noget større hastighed end udrejsens, som ifølge ovenstående vilde tage 26 dage.

Ludwig kommer i sin s. 95 nævnte afhandling til det resultat, at højtstående personer med følge — ridende eller lign. — rejste gennemsnitlig, med få hviledage, 40—45 km daglig, med stigning til over 60 km; tyske kejsere 20—35 km daglig; hær under marsch 20—30 km daglig. — Mærkes kan, at på Island, hvor al færdsel skete til hest, sættes fra gammel tid en gennemsnitlig dagsrejse, en såkaldet þingmannaleið, til c. 37 km. — Adam af Bremen anslår vejlængden mellem Ålborg og Slesvig til 5—7 dage, medens den ifg. ovenstående vilde tage 9 dage.

SØREJSER.

Omkring Island	7 døgers sejlads c. 1400 km	
Island—Norge	7 — —	c. 1250 -
(Venedig—Durazzo		c. 750 -)
(Durazzo—Korfu [S. Maria del Kassopo]		c. 150 -)
Korfu—Kephalaria [Porto Guiscardo]		c. 160 -
Keph. — Cap Malea		c. 300 -
[Keph.—Sapienza 200 km, Sap.—C. Malea 150 km.]		

¹ Kilometer-middeltallet for de som dagsrejser angivne strækninger på hoved-ruten Ålborg—Rom bliver dog 39 km daglig; anvendes denne målestok for den øvrige del af vejen, forkortes rejsetiden 1—2 dage.

C. Malea—Martin Carabo	c. 15 km
M. C.—Kos (Ku)	c. 350 -
K.—Kastelloryzo	c. 230 -
Kstr.—Patera	} c. 50 -
P.—Mirrea	
M.—Cap Chelidonia	50 -
C. Ch.—Cypern [Limasol]	2 døgers hav c. 300 -
Cyp.—Akka	2 — — c. 270 -
Akka—Apulien 14 døgers hav, 1800 mil: 1800 km luftlinje over hav og land.	

Vejviseren, hvis meddeler (altså abbed Nikolaus) selvfølgelig har måttet begynde sin rejse med en søfart fra Island til Norge, indledes med en angivelse af sødistancerne omkring Island og fra Island til Norge uden hentydning til denne sejlads som en del af pilgrimsvejen, og det samme gælder den efterfølgende, ganske korte omtale af vejen fra Norge til Ålborg. Fra Ålborg kan, som vist, abbed Nikolaus' rejse følges ad hovedvejen gennem Tyskland og Schweiz til Rom. Fra Rom er han gået til Benevent og enten over Siponto til Bari eller over Monopoli til Brindisi. Her begynder søfarten. I forbigående nævnes ved det adriatiske hav byerne Venedig og Durazzo, men at han ikke kender nærmere til den indre del af Adriater-havet, ses af, at Durazzo angives at ligge *kort* fra Korfu (S. Maria del Kassopo). Derimod er han sandsynligvis sejlet fra Brindisi til Korfu, derfra til Kephallonia (Port Guiscardo) og har passeret langs sydsiden af Morea, forbi Cap Malea til Cap Camilo (Martin Carabo) på Moreas sydøstkyst. Han er på sin vej kommet forbi den lille ø Sapienza og har erfaret navnet på den noget fjærnere Sicillo (Cerigotto). Fra Martin Carabo er han sejlet i østnord-øst over det ægæiske hav til Kôs, derfra til Kastelloryzo og langs Lilleasiens sydkyst, berørende Patera og Mirrea, omtrent til Cap Chelidonia, derfra til Cypern og videre til Akka.

Om han har besøgt nogle af de andre byer på Syriens kyst, som af ham opregnes, kan ikke afgøres. Fra Akka er han rejst over land til Jerusalem.

For sørejsernes vedkommende angiver han vejlængden mellem Cap Chelidonia og Cypern samt Cypern og Akka i »døgers« sejlads, endvidere ved rejseberetningens slutning afstanden fra Akka til Apulien så vel i døgers sejlads som i (italienske) mile. Ligeledes er i indledningen til rejseberetningen så vel farten omkring Island som afstanden mellem Island og Norge angivet i døgers sejlads. I ovenstående liste er den omtrentlige kilometerafstand mellem de forskellige stationer angivet, men da her luftlinjen i flere tilfælde går tværs over land og hav, kan forskellen mellem denne og den virkelige afstand blive langt større end ved landrejserne. Da en italiensk mil (c. 1500 meter) nærmere bestemt er 1487 m, skulde der på strækningen Akka—Apulien, som angives at udgøre 1800 mil og at tage 14 døger, været sejlet 190 km hvert døger. Mellem Cap Chelidonia og Cypern samt Cypern og Akka vilde hastigheden blive henholdsvis 150 og 135 km i døgret. Sættes afstanden omkring Island fra næs til næs til 1400 km, udkommer 200 km for hvert døger. Afstanden mellem Norge og Island, som opgives at være lige så stor, er i virkeligheden noget kortere; sættes den til c. 1250 km, bliver farten 180 km i døgret¹.

¹ En parallel til de her anførte sødistancer mellem Norge og Island haves i Landnámabók (Ísl. sög. I, Kbh. 1843, s. 25): »så sige kyndige folk, at fra Stad (Stadtland) i Norge er 7 døgers sejlads vestpå til Horn (Østre-H.) i det østlige Island«, hvorefter angives for afstanden fra Snefjældsnæs på Island til Grønland 4 døgers hav, fra Reykjanæs på Island til Irland 5 døgers hav, fra Langanæs på Island til Svalbarde (Spitzbergen eller Jan Mayen?) 4 døgers hav, samt fra Kolbeinsø (Mewenklint) til Grønlands ubygder 1 døgers sejlads. Nærmere udføres distanceberegningen fra Norge til Island og omkring denne ø i et stykke om vejene til Rom og videre sydpå, som indeholdes i samme lille encyklopædi, hvori Vejviseren er optaget (se Alfræði íslenzk I, s. 44). Det siges her: »Fra Stad i Norge er 4 døgers sejlads til Færøerne og derfra 3 til Horn i Østfjordene på Island; fra Horn er 1 døgers sejlads til Hjørleivshøvde, 2. til Reykjanæs, 3. til

Den nærmere forståelse af disse angivelser beror på, hvorledes man forklarer ordet *døgr*. Det norsk-islandske *dægr* betyder i almindelighed halvdøgn (12 timer; oldsproget mangler ord for »døgn«, men kan bruge »dag« i denne betydning). Forskellige fortolkere har dog villet gøre gældende, at ordet brugt om sejlads kan betyde »døgn«, da normal-sejladsen i et *døgr* ellers vilde blive for stor¹; denne opfattelse er gentagne gange bleven imødegået, i den nyeste tid af F. Nansen, Nord i Tåkeheimen 1911 (s. 219, 244—45, 254, 413—14) og, udførligere, af H. Falk, Altnordisches Seewesen, Heidelberg 1912, s. 16—18. I og for sig vilde det ikke være påfaldende, at et ord som *døgr*, oprindelig brugt om dag-sejladserne under kystfart, hvor man lå stille om natten, kunde gå over til at betegne hele døgnet, når farten gjaldt det åbne hav, hvor sejladsen fortsattes uafbrudt. Nogen udtrykkelig angivelse af betydningen *døgn* for *døgr* forekommer imidlertid ikke, hvorimod den undtagelsesløse anvendelse af *døgr* i betydningen halvdøgn bestyrkes på flere måder. *Rímbegla* (s. 438, 570), der bestemmer *døgr* som halvdelen af dag, sætter — som bemærket s. 102, anm. — 2 tylvter sø i en døggers sejlads og hver tylvt lig en grad. Fra sagalitteraturen haves en udtrykkelig angivelse af, at en udsending fra den norske konge Olav den hellige i 8 *dægr* sejlede fra Møre i Norge til Eyrar (den nuværende handelsplads Eyrarbakki) på Islands sydkyst, således at han ved ankomsten på altingsstedet kunde erklære, at han *for 4 nætter siden* havde taget afsked med kongen, men det anføres som eksempel på den

Bard, 4. til Vestre Horn, 5. til Skage, 6. til Langanæs, 7. til Horn. Fra Island til midten af Norge er 7 døggers sejlads«. Med denne beregning stemmer, at det i forskellige kilder angives, at sejladsen omkring Island udgør 14 tylvter sø, og at der går en tylvt (3: 12 af de 'uge sø' benævnte store sømil) på hver grad og 2 tylvter på 1 døggers sejlads (se *Rímbegla* s. 482 og nærv. forf.s Islandsbeskrivelse II 273—74).

¹ Se således *Antiquitates Americanæ* s. 420 og *Antiquités Russes* II, s. 408, og samme forklaring er fulgt i nærv. forf.s fortale til *Alfræði Íslenzk* I.

hurtige bør han havde fået (F. Jónsson, Heimskringla II, s. 273). I den desværre kun i dansk-norsk oversættelse fra 16. årh. bevarede Grønlands-beskrivelse fra 14. årh. af den grønlandske bispestols forvalter, nordmanden Ivar Bårdssön, siges, at der fra Snefjældsnæs på Island er til Grønland »2 dage og 2 nætters sejlads« og fra Langanæs på Island til Svalbarde »2 dages og 2 nætters sejlads«, hvad der tydelig svarer til Landnamas 4 'døgers hav' (se s. 102, anm.)¹. Et interessant, men ikke ganske afgørende bidrag til spørgsmålets løsning foreligger i helgensagaen om ærkebiskop Nikolaus (Heilagra manna sögur II, 40—41, 44). Her har hovedteksten, at de mænd, som bortførte helgenens relikvier fra Mirrea til Bari, var 20 *dage* på havet; de rejste fra M., da 11 dage af april var tilbage, og kom til B. den 9de maj; en anden bearbejdelse, der har de samme tal for månedsdagene, siger derimod, at de var 24 *døgr* på havet, som hverken under forudsætning af, at *døgr* betyder halvdøgn eller døgn, stemmer med dag-tallet, men *døgr* må vel snarest her betegne halvdøgn og være anvendt i denne redaktion af beretningen for yderligere at fremhæve rejsens hurtighed, — bægge rejser bliver dog i forhold til de i Vejviseren anførte sejladshastigheder langsomme.

En medvirkende grund til at tage »*døgr*« i betydningen »*døgn*« er de for Vinlands-rejserne i sagalitteraturen opgivne distancer; men navnlig Nansen fremhæver, at disse vilde være umulige, selv under antagelse af *døgr* = *døgn*. Falk hævder, med henvisning til den af det eftergjorte Gokstadskib opnåede fart fra Norge til Amerika 1893, at de i nordiske kilder anførte sørejser under gunstige forhold ingenlunde er uopnåelige. Med den nævnte nøjagtige kopi af det berømte ved Kristiania-fjorden udgravede vikinge-skib nåede man ofte at sejle c. 20 km i timen og en enkelt dag (hvor

¹ Men uheldigvis gengives lige forud Landnamas angivelse af »7 døgers sejlads« fra Stad i Norge til Horn på Island ved 7 *dages* sejlads«.

man tilbagelagde 420 km) en gennemsnitshastighed af over 30 km i timen.

Man må vel altså antage, at i de norsk-islandske kilde-skrifter afstanden til søs er bleven beregnet efter den hurtig-hed, som medbør kunde give, derimod ikke efter den mid-deltid, som en rejse sædvanlig tog. Ved sejladsen omkring Island er jo også rask bør forudsat; se foran s. 54.

Ludwig giver som det sandsynligste resultat af de af ham benyttede middelalderlige kilder, at søfart i lige linje på det åbne hav har været forholdsvis sjælden, og at han-delsskibe under sådanne forhold næppe nåede mere end c. 135—150 km fremad pr. dag; kejsere og paver rejste for-holdsvis langsomt, men enkelte dage kunde vise sejlads-er på 120—175 km. Pilgrimsflåderne viser gennemgående høje tal, 175—210 km pr. dag (højest 250 km).

Et tillæg til Adam af Bremen (scholion 96) — som mær-kelig nok genfindes i den bekendte Stockholm-membran, som indeholder kong Valdemars jordebog — giver sejlads-længden mellem adskillige lokaliteter ved Atlanterhavets og Middelhavets kyster, hvoraf Ludwig som resultat uddrager dagsrejser på 130 km for det åbne hav, 207—225 km på de islamitiske kyster, 250—350 km på de kristne kyster. Blandt scholiets angivelser er 14 dage fra Messina til Acre (Akka), ifølge Ludwig 1800 km luftlinje, hvortil han bemærker, at denne hastighed efter de middelalderlige kilders opgivelser nogle gange er nåt. [Scholiet foreligger nu oversat og kom-menteret i Tidsskrift for Søværnen, 84. Aarg. (1913), s. 9 ff. (Joh. Knudsen, Lodsboøger i Oldtiden og Middelalderen).]

Adams hovedtekst giver for Norge—Island 5—7 dages rejse; men om usikkerheden af Adams opgivelser sml. Bjørnbo, Adam af Bremens Nordensopfattelse (Aarb. f. nord. Oldk. 1909).

